

O zamanki ve şimdiki faşizm¹

Geoff Eley

İki savaş arası dönemdeki Avrupa’da faşizmin tarihi bugünkü sağ anlamamıza nasıl yardımcı olabilir? Geçtiğimiz 25 yılda, eski komünist ülkelerde, ırk ayrımcılığı rejimi (**apartheid**) sonrası Güney Afrika’da yahut Arap Baharı dramında, demokrasi yönündeki biçimsel açılımlara iyimser zafer gösterileri eşlik etti; fakat şimdilerde çoğu insanı bu kazanımların endişe verici kırılabilirliği daha fazla etkiliyor. Tek tek ülkeler bazında, yurttaşlığa ilişkin düzenlemeler ve anayasal demokrasi hâlen yürürlükte olsa da, dinamik ve güven altına alınmış başarı örneklerine nadiren rastlanıyor. Libya’dan Suriye’ye ve Irak’a, hatta Orta Asya’ya ve eski Sovyet ülkelerinin çoğuna dek, mevcut demokratikleşme retoriğinin kendi kendisine hizmet eden kofluğuna açıkça görülebilir. Bunlar olurken, demokrasi, kök saldırdığı yerlerde de –Batı Avrupa, Hindistan, Kuzey Amerika ve İngilizce konuşulan diğer ülkeler– ciddi ölçüde zayıflamıştır; bu zayıflama, seçimlere katılımın giderek düşmesi, prosedürlere artık daha az uyulması yahut medya sayesinde [siyasetçilerde]

¹ *Socialist Register 2016* içinde yayımlanan bu yazı Türkçe’ye Özgür Öztürk ve Burak Başaranlar tarafından çevrilmiştir.

ambalaja, kişiliğe ve performansa vurgu yapılırsa gibi yollarla gerçekleşmiştir. Bir vatandaşlık ve yönetime katılma pratiği olarak demokrasinin altı tehlikeli şekilde oyulmaktadır.

Parlamentolar ile halk arasındaki bağlantı şimdi ciddi biçimde kopmuş durumda. 1970'lerin ortalarından bu yana, ulusal ekonominin alacağı yön ciddi demokratik tartışmaların dışında bırakılmış (1990'lardan itibaren küreselleşmenin neoliberal buyrukları ile yoğunlaşan bir süreçtir bu), 11 Eylül sonrasında da “teröre karşı savaş” ve uluslararası güvenlik meseleleri buna kendi etkili mantıklarını eklemiştir. Popüler duygular tehlikeli ve korkutucu bir ulus-devletçi yurtseverlik zeminine katılmış; ayrıca, iş başındaki hükümetlerin, izlenen politikaların gereklerinin ve de krizlerin büyüklüğünün her ikisinin de **hesap vermemeyi** gerektirdiğine dair acımasızca zorlayıcı ısrarları bununla birleşmiştir. Hükümetler, anayasal denetimden bu bağışıklığı ekonomik veya askeri bakımdan meşrulaştırırken, sürekli olarak, açıkça küresel düzeyde ifade edilen bir olağanüstü halin gereklerine dayanıyorlar. Dolayısıyla “özgürlük”, normalde anlaşıldığı biçimiyle vatandaşlık sınırları ötesinde, uluslararası bir düzlemde savunulmalıdır. Karar alma egemenliği daha önceki anayasal referans çerçevelerinden koparılmıştır. Dahası, hükümetler, hesap vermeme yönündeki ısrarlı taleplerini kapitalist toplumlarda demokratik vatandaşlığa dair tarihsel altyapıların giderek aşındığı bir sırada dile getiriyorlar – bu altyapılar kitle partilerinden ve örgütlü dayanışmadan cemaat temelli ulusal politik yapılanmalara ve en temel vatandaşlık pratiği olarak oy vermeye dek uzanıyor. Krizin güçlü katmanlaşması, sıradan vatandaşların siyasetle ilişki kurmasını ve bunu sürdürmesini engelliyor; bu katmanlar politikaların iflasını ve medeniliğin çöküşünü, kapitalizmin neoliberal dönüşümlerini ve emek piyasalarının ulusötesileşmesini, toplumsal eşitsizliklerin artmasını ve sınıfın yeniden şekillenmesini, küresel çevresel yıkımdan ileri gelen toplumsal olumsuzlukları ve siyasi kargaşa halini, “güvenlik” kaygısının diğer her meselenin önüne geçtiği bir korku iklimini, ayrıca yakıt, gıda, su ve diğer kaynaklar için uluslararası rekabetleri içeriyor. Hesap vermeme ile halkın [politikaya katılımının] engellenmesinin krizin bu aşırı uçlarındaki birleşimi çok tehditkâr bir hal alıyor.²

Bu gelişmelerin politik yansımaları uzun süredir görünür olsa da, 2008 finansal krizi bahisleri anında yükseltti. Eylül–Aralık 2011'deki uluslararası “Occupy”

2 Burada muhtemel alıntılarının sayısı çok fazladır. 11 Eylül'ün sonuçlarını çıkarma konusunda halen yaşamsal önem taşıyan bir kaynak şudur: Okwui Enwezor, Carlos Basualdo, Ute Meta Bauer, Susanne Ghez, Sarat Maharaj, Mark Nash, Octavio Zaya (ed.) *Democracy Unrealized: Dokumenta 11 Platform 1*, Cassel: Hatje Canz, 2001. Daha yakın tarihli bir kaynak: Wendy Brown, *Walled States, Waning Sovereignty ve Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*, Cambridge, MA: Zone Books, 2014 ve 2015.

("İşgal Et") hareketi solda militanlığın ve yaratıcı düşüncenin canlanmasına dramatik bir ivme kazandırdı; buna Avrupa'da, en belirgin olarak Yunaniistan, İspanya, Almanya ve diğer yerlerde, mevcut sosyalist ve sosyal demokrat partilerin dışında örgütlü yeniden birlik kurma çabalarının başlaması eşlik etti.³ Fakat bu sırada sağ da canlanmaktaydı; bu en açık biçimde Avrupa'daki aşırı sağ partilerin seçimlerdeki atılımlarında görülüyordu, ama bu partilerin, mevcut hoşnutsuzlukların önemli bir kısmına dair dili ve ivmelenmeyi sahiplenebilme yönündeki sıkıntı verici becerilerinde de görülmekteydi. Bu koşullar altında, sıradan siyasi değişime dair sağduyu kadar kamusal yorumlar da, [faşizme dair] el altında duran ve sinanmış tarihi referanslara kolayca erişebilir; ayrıca faşizm benzetmesinin kolaylığı veya cazibesi de zamanla azalmamıştır. Bu referansları akla getiren, fiilen var olan politik çatışmalar, toplumsal-siyasal adaletsizlikler ve kolektif olarak icra edilen siyasi şiddet de azalmamıştır. Dolayısıyla, mevcut koşullarımız, bir faşizm kavramının ne ölçüde kılavuzluk sağlayabileceğini açıklığa kavuşturmayı acil bir istek haline getirmiştir.⁴

"Faşist" terimi bugünlerde başlıca iki şekilde kullanılıyor ve her ikisinin de problemleri var. Bunlar arasında daha kuşkulu olanı, bir sürü şeyi taraflı ve basitleştirici biçimde birleştiren çağdaş "İslami-faşizm" icadı.⁵ Fakat sol görüşler, daha ikna edici şekilde, faşizm terimini günümüzde aşırı sağdaki düşmanlar topluluğu için de kullanıyorlar; Avrupa, Avusturya ve Kuzey Amerika'daki yabancı düşmanı ve göçmen karşıtı hareketlerden, Yunaniistan'daki Altın Şafak'a veya ABD'deki Minutemen'e, daha geniş milis hareketine, Neo-Nazi ve beyazların üstünlüğünü savunan gruplara ve muhtemelen de Çay Partisi'ne dek daha spesifik örneklere kadar. Her örnekte, doğru ayrımları tarihsel temelli bir analizle ayıklamamız gerekiyor – böyle bir analiz, taraflı bir tutmalara, salt biçimsel veya yüzeysel benzerliklere veya dıştan makul görünen ama faşizmin çekiciliğini

3 Bu konuda bkz. Leo Panitch, Greg Albo ve Vivek Chibber (ed.) *Socialist Register 2013: The Question of Strategy*, Londra: Merlin, 2012.

4 Buradaki argümanım şunları izlemektedir: Geoff Eley, "Where Are We Now with Theories of Fascism?", *Nazism as Fascism: Violence, Ideology, and the Ground of Consent in Germany, 1930–1945* içinde, Londra: Routledge, 2013, ss. 198–225; ve "What Produces Fascism: 'Pre-Industrial Traditions' or 'A Crisis of the Capitalist State'?", *From Unification to Nazism: Reinterpreting the German Past* içinde, Londra: George Allen & Unwin, 1986, ss. 254–82.

5 Daha ikna edici bir kaynak için bkz. Christopher Hitchens, "Defending Islamofascism", *Slate*, no 22, Ekim 2007, <http://www.Slate.com>; Walter Laqueur, "The Origins of Fascism: Islamic Fascism, Islamophobia, Antisemitism", OUPblog, <http://blog.oup.com>. Değerli yorumlar için bkz. A. Dirk Moses, "Paranoia and Partisanship: Genocide Studies, Holocaust Historiography, and the 'Apocalyptic Conjuncture'", *Historical Journal*, cilt 54, no 2, 2011, ss. 553–83, özellikle 581–3.

fiilen nasıl inşa ettiğini sergileyen bir analize ulaşamayan eşdeğerlik zincirlerine meydan vermemelidir. Bu temelde, sadece faşistleri rakiplerinden ayıran fikirleri ve pratikleri değil, aynı zamanda onlara popülerlik ve inandırıcı bir iktidar iddiası kazandıran özgül koşulları incelemek istiyorum. Faşistlerin kendilerini etkili ve arzu edilir bir sistem–dışı çözüm olarak, demokratik anayasacılıkla ilişkilendirilen verili çoğulculuk, uzlaşma ve koalisyon inşası pratiklerine bir alternatif olarak öne sürebilmelerine hangi koşullar imkân veriyor? Ne tür bir kriz faşizmi gündeme getiriyor? “Faşizm üreten krizlerin” özellikleri neler?⁶

Burada, çağdaş kapitalist yeniden yapılanmanın toplumsal dünyalarındaki bölünmelerin oluşturduğu maddi zeminden yola çıkmayı tercih ediyorum; sınıf oluşumunun yeni siyasetinden ve bununla ilişkili hukuk, mülkiyet, istihdam, barınma, tüketim ve sınıf hareketliliğine dair kurumsal düzeneklerden hareket ediyorum; bunların etkileri toplumsal eşitsizliğin bölüşümünde şimdi hâkim olan kalıpları kurumlaştırmakta ve güvence altına almaktadır. Neoliberalizm ve onun geç kapitalist ülkelerin politikaları üzerindeki etkisi koşullarında, her şeyden önce de demokratik yurttaşlığın tarihsel biçimlerinin içinin boşaltılmasıyla, toplumsal kutuplaşmadaki yeni aşırılıklar her zamankinden daha tehlikeli bir anti–demokratik nitelik kazanıyor. Toplumların **içindeki** çatışmaların bu çağdaş kaynakları, davetsiz küreselliğin ve onun ulusötesi etkilerinin sonuçları tarafından güçlü şekilde üstbelirleniyor; bu sonuçlar piyasaların ve malzemelere ve mallara erişimin güvenliğinin militarizasyonunu; kaynaklar için rekabeti; büyük ölçekli insan ve fikir göçünü; yeni bir uluslararası şiddet dalgasını; ve ulus devlet egemenliklerinin genel düzensizliğini içeriyor. Küreselliğin yeni koşulları kendilerini dayattıkça, sınırları yeniden çizmeyi ve toplumun tümlüğünü yeniden tesis etmeyi amaçlayan bir siyasetin cazibesi elle tutulur biçimde giderek artıyor. Wendy Brown’un belirttiği gibi, ortaya çıkan siyaset biçimleri “egemen bir düzene, içerilmeye ve korunmaya dair insani arzulara hitap ediyor; bunların giderek daha az sağlandığı ... ve her zamankinden çok küresel olarak bütünleşip birbirine karışmış bir ortamda ulusal kimliğin zayıfladığı bir dünyada.”⁷ 11 Eylül ölçeğindeki ulusal seferberlik koşullarında, bu politik dinamikler, **faşizme benzemeye başlayan** bir siyasete yol açacak bir kriz türünün habercisi. Faşizm tarihleri ve teorileri bu tehlikeleri nasıl odağa alabilir?

6 Belirli partilerin veya ağların açıkça faşist bir geleneğe veya onu önceleyen partilere olan borcu, ayrı bir sorudur. Buradaki amacım farklıdır ve bu tür etkileri güçlendiren bağlamlarla ilgilidir. Kitle içinde popülerite kazanmak veya iktidara erişmek anlamında başarılı olabilmek için, herhangi bir faşizmin elverişli bir konjonktüre ihtiyacı vardır. Faşizm, onu üreten krizin türü ile tanımlanır.

7 “Wendy Brown ile *Walled States, Waning Sovereignty* kitabı üzerine mülakat”, *Rorotoko*, 15 Eylül 2011, <http://rorotoko.com>.

Şunu savunmak niyetindeyim: Eğer faşizmi daha önceki, 20. yüzyıldaki ortaya çıkış dinamiklerinden yalıtarak bir kez tarihselleştirirsek, günümüzdeki olası belirimlerini anlama şansımız çok daha fazla olur.⁸ Faşizmin önceki formlarına bakmakla, sadece ona bir tarih vermiş olmayız, aynı zamanda başka bağlamlarda ve bugün de dâhil olmak üzere başka zamanlar için kullanılabilir şekilde soyutlanmış genel bir kavram da sağlarız. 20. yüzyıl başı bağlamına dair bilgiler, bugünkü farklılaşan ama karşılaştırılabilir krizlerin karakterini teorileştirmemize yardımcı olabilir. Mekânsal veya metaforik de olsa, Birleşik Devletler’de, Avrupa’nın bazı bölgelerinde ve başka yerlerde, daha önce yaşananlara uğursuz biçimde yaklaşan bir siyaseti şimdiden hayata geçiren istisna alanları var. Portatif bir faşizm kavramı bu tehlikeleri okunabilir kılmak bakımından kritik önem taşıyor.

Aşağıda iki adımda ilerleyeceğim. İlk olarak 1920’lerin Alman konjonktürünün özgüllüklerini işlek bir tanım için temel olarak ayırt ettikten sonra, bunu günümüz bağlamına taşıyacağım.

O zamanki faşizm

Faşistlerin yapmayı en iyi bildikleri şeylerle başlayalım.

20 Mart 1933 Pazartesi gününü 21 Mart Salıya bağlayan gece (SPD’nin) kadın meclis üyesi Marie Jankowski dairesinde saldırıya uğradı ... Bayan Jankowski, içinde iki komünist görevlinin de bulunduğu kapalı kamyonete bindirilerek Nazilerin Kopernick’teki Ulaştırma Merkezi’ne götürüldü. Avludaki bir kulübede üzerindeki kıyafetleri çıkarmaya ve siyah–kırmızı–altın rengi bir bayrakla kaplı tahta bir bankın üzerine yatmaya zorlandı. Dört adam tutarken,

⁸ Nazizm çalışsa da çalışmasa da, Alman tarihi üzerine çalışma yapan biri için faşizm sorunu asla çok uzakta değildir. Benim çalışmalarım, vurguyu on dokuzuncu yüzyılın uzun vadeli sürekliliklerinin zararlı etkilerinden daha dolaysız değişim dinamiklerine –Almanya’nın 1880’ler ile 1920’ler arasındaki kapitalist dönüşümünün sosyopolitik sonuçlarına– kaydırarak, Nazizmi daha kesinlikli biçimde kendi dolaysız ortaya çıkış dinamiklerine bağlayarak tarihselleştirmektedir. Almanya’nın “modern” hale gelmesini önlediği varsayılan “sanayi öncesi gelenekler”in geriliğinden ziyade, söz konusu karmaşık tarihleri en iyi açıklayan şey, Almanya’nın 1914–öncesi kapitalist modernliğinin ayrık karakteridir. 1900’lerin başlarında ortaya çıkan çatışmalar, araya giren savaş ve devrim olayları ile daha sonra radikalleştiler. Süreklilik meselesini bu şekilde yeniden düşünerek, en uç halinde faşizm–üreten ve Almanya’da birbiriyle bağlantılı 1929–33 ve 1918–23 konjonktürleri üzerine oturan krizin kendisinin dolaysızlıklarını odağa daha keskin biçimde yerleştiririz. Bu argümanları ilkin şurada geliştirdim: *Reshaping the German Right: Radical Nationalism and Political Change after Bismarck*, Londra: Yale University Press, 1980; ve (David Blackbourn ile birlikte), *The Peculiarities of German History: Bourgeois Society and Politics in Nineteenth-Century Germany*, Oxford: Oxford University Press, 1984. Ayrıca bkz. Eley, “What Produces Fascism?”

biri onun yüzünü eski paçavralardan oluşan bir tomara bastırıyordu. Kırk altı yaşındaki bu kadın iki saat boyunca coplarla, çelik çubuklarla ve kırbaçlarla acımasızca dövüldü ... *Deutschland, Deutschland über Alles* marşını [Alman eski ulusal marşının ilk dizesi, “Almanya her şeyin üzerindedir” anlamına gelir] söylemeye zorlandı. “Sosyal Demokrat Parti’den ayrılacağımı, bir daha asla politikaya bulaşmayacağımı ve her Perşembe Nazi bürosuna gelerek rapor vereceğimi belirten bir kağıdı imzalamaya zorlandım.”⁹

1933’te tutuklanan komünist işçi Friedrich Schlotterbeck polis merkezinde bir grup SS tarafından nasıl sorgulandığını sonradan anlattı. Yüzüne yumruk atmış, lastik coplarla dövmüş, ellerini bağlayıp kafasına odunla vurmuş, yere düştüğünde tekmelemiş, bilincini kaybettiğinde de üzerine su dökmüşlerdi. Daha sakın anlarda bir polis memuru ona sorular yöneltiliyor, sadece Schlotterbeck’in güçlü fiziksel direnci karşısında deliye dönen SS üyelerinden biri silahını çekip mahkûmu vurmakla tehdit ettiğinde duruma müdahalede bulunuyordu. Suçunu itiraf etmeyen Schlotterbeck hücrelerine geri götürüldü ... Sonraki on yıldan fazla süreyi cezaevlerinde ve toplama kamplarında geçirecekti.¹⁰

Mecklenburg–Schwerin’in eski başbakanı sosyal demokrat Johannes Stelling, kahverengi gömleklilerin [Nazi askerleri] bir kışlasına götürülerek orada dövülmüş, yarı baygın şekilde sokağa atılmıştı. Burada onu özel kuvvetlerden bir başka grup aldı, bir arabaya bindirdi ve öldürene dek işkence etti. Bedeni taşla dolu bir çuvala dikildikten sonra bir nehre atıldı. Daha sonra, aynı gece öldürülen diğer on iki Sosyal Demokrat Parti ve Reischbanner [Almanya’da parlamenter sistemi korumak üzere 1924’te kurulmuş bir örgüt] görevlisinin cesetleriyle birlikte bulundu.¹¹

SA birliklerinin işçilerin evlerine düzenledikleri keyfi operasyonlar zamanla sistematik temizlikler halini aldı ve 1933 sonbaharına dek sürdü ... bu tür sistematik baskınlar, nispeten erken bir tarihte, 5 Mayıs 1933’te Dusseldorf–Gerresheim’daki bir operasyonda şekillenen kalıbı izlemekteydi ... Birlikler, adım adım, evden eve geçerek bodrumları, çatı katlarını, kulübeleri ve dış yapıları derinlemesine arıyorlardı. Bu şekilde, kaçak komünistlerin illegal sığınaklarının yanı sıra, Ocak–Şubat 1933’te “güvenlik” altına alınmış gizli komünist yayınları ve her türlü şeyi (büro malzemeleri, dosya dolapları, daktilolar, baskı makineleri, hatta işçilerin spor kulüplerinin eşyaları ile yine işçilerin müzik topluluklarının müzik aletleri gibi) ortaya çıkarıyorlardı ... Bu baskınlara tutuklamalar ve fiziksel

9 Bu açıklama, Alman Faşizminin Kurbanları için Dünya Komitesi tarafından hazırlanan *The Brown Book of the Hitler Terror and the Burning of the Reichstag*, Londra, 1933, ss. 217–218’den alınmıştır. Siyah–kırmızı–altın rengi, 1920’lerde sol–sağ polemiklerinde muazzam sembolik önem kazanan cumhuriyet bayrağının rengiydi.

10 Richard J. Evans, *The Coming of the Third Reich*, Londra: Allen Lane, 2003, ss. 346–7.

11 Evans, *The Coming of the Third Reich*, s. 360.

şiddet de eşlik ederdi.¹²

Siyasal şiddete başvurmak –baskıcı ve zorlayıcı yönetim biçimleri benimsemek, sözcüklere değil silaha sarılmak, hasımları kürsüden eleştirmek yerine doğrudan dövmek–Almanya’daki ve diğer yerlerdeki faşizmi daha erken dönemlerin sağ kanat politikalarından ayırt eden başlıca özellikti. Devletin baskı araçları belirli muhalefet türlerine karşı her zaman kullanılmıştı; kişilerin ve mülkiyetin korunması veya yasa ve düzenin korunması için hukukun rutin uygulanması biçiminde olsun, yahut savaş veya genel grev gibi durumlarda, ulusal seferberlik baskısı altında sivil özgürlüklerin kısıtlanması yoluyla olsun. 1860’larla 1914 arasındaki anayasal yönetim (meşrutiyet) koşulları altında, Avrupa’da kamu politikası kısıtlayıcı ve otoriter sistemlerin geniş bir yelpazesini içeriyordu. Bu anlamda zor, daha liberal veya daha otoriter olmasından bağımsız şekilde, yasal olarak kurulmuş hükümet otoritesinin tümüyle normal bir boyutuydu. Güç kullanımı, toplumsal ve siyasi muhalefetin izin verilebilir sınırlarını çiğneyen eylemlere karşı öngörülebilir bir yaptırım sağlıyordu. Benzer şekilde, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında kapitalist ekonomik gelişme sürecinden geçen toplumlarda özel olarak örgütlenmiş zor da yaygın bir politika unsuruydu: grev kırıkcılık, kural tanımama, ekonomik paternalizm (pederşahilik) ve köle/serf emeği, özellikle kırlarda bolca görülmekteydi.¹³ Yine de, tam da bu tür geçmiş örneklere kıyasla, faşist şiddet şok edici biçimde yeniydi. Almanya’da bu karşıtlık aşıkardı. 1878–1890 arasındaki Bismarkçı anti–sosyalist yasa, solcu aktivistlerin taciz edilmesi, sürgüne gönderilmesi, hapse atılması, polis ve askeri birliklerin grevcilere ve protestoculara saldırması – tüm bunlar bir şeydi. Fakat, önce militarist ve şiddetle çatışmacı bir politika yapma tarzıyla, sonra da bir devlet örgütlenme ilkesi olarak ortaya çıkan **terör** başka bir şeydi.

1914–1923 arası yıllar, Alman sağının politikasında keskin bir dönüm noktası oldu. 1918’de başına gelen felaketler –askeri yenilgi ile devrimin yarattığı çifte travma– sağın ideolojik öfkesini radikalleştirdi. 1918–1923 arası dönemin çoğuna

12 Detlev Peukert, *Die KPD im Widerstand. Verfolgung und Untergrundarbeit am Rhein und Ruhr 1933 bis 1945*, Wuppertal: Peter Hammer Verlag, 1980, ss. 90–1.

13 Özel olarak icra edilen şiddetin sıklığı, anayasal yönetimin veya liberal hukukun egemenliği sistemlerinin gücü veya zayıflığı ile ilişkili değildi. Bu tarz şiddet, örneğin 1914 öncesindeki ABD’de Almanya’da olduğundan çok daha yaygındı. Böylece, Eylül 1913 – Aralık 1914 güney Colorado Kömür Grevi sırasında, 20 Nisan 1914’teki Ludlow Katliamı’nda Ulusal Muhafızlar’la şirket korumalarının birleşik saldırısı, kadın ve çocuklar da dâhil iki düzine kadar insanın ölümüne yol açtı. Bütün olarak grev, 69 ile 199 arasında cana mal oldu. Her iki taraf da çatışmacı şiddete ve silahlı güce başvuruyordu. Bkz. Thomas G. Andrews, *Killing for Coal: America’s Deadliest Labor War*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2008. Almanya’da 1914 öncesinde bununla uzaktan da olsa karşılaştırılabilir hiçbir şey yoktur.

hâkim olan iç savaş benzeri düzensizlikler esnasında, cepheden dönen askerlerle onların sivil destekçilerinin kindar aktivizmi açısından yeterli fırsat mevcuttu; savaş koşulları bu aktivizmi eş anlı olarak artırıyor ve daha vahşi hale getiriyor, alışılmış değerlerde yeni cumhuriyetin kuruluşunun devrimci sarsıntılara eşlik ediyor gibi görünen çözülme de ahlâki bir kızgınlık yaratıyordu. 1918'in sonlarından itibaren Almanya'nın her köşesinde birleşmeye başlayan filiz halindeki paramiliter oluşumlar, **völkisch** [popülist] ve anti-semitik örgütlerin yayılmasıyla birlikte, bu karşı devrimci öfkenin pratik ortamını oluştuyordu.

Aynı hareketin büyük kısmı, Weimar Cumhuriyeti'nin 1923–24 ve 1928–29 arasındaki sözüme ona “nispeten durağan” yıllarına da taşındı. Bunun kurumsal biçimleri daha sonra Nazi Partisi'nin 1928 ve 1930 ulusal seçimleri arasındaki yükselişine hayati bir katkı yaptı. Weimar'ın ilk yıllarındaki karşı-devrimci kafa karışıklığından sonra, cumhuriyetin tarihe karıştığı yıllarda popüler sağ kanat enerjilerin NSDAP (Nasyonal–Sosyalist Alman İşçi Partisi) etrafında giderek artan ölçüde yoğunlaşması, buradaki amaçlarının izin verdiğinden çok daha ayrıntılı bir açıklama gerektiriyor. Bunun yerine, 1923–1928 arası yılların dramatik bir kurucu deneyim olarak önemini vurgulamak istiyorum – sağın devam eden yönelimleri ile tanımlayıcı etkinlik kalıpları bu deneyimden türeyecekti. Ortaya çıkan yeni özelliklerin en çarpıcısı, hasımlara karşı siyasal şiddet kullanmaya yönelik yeni isteklilikti. Dahası, bu sağ kanat siyasal şiddetin ardındaki ana dürtü sola duyulan nefretti, bu da her şeyden önce komünistler (KPD) ve sosyal demokratlar (SPD) demektir, ama pasifistleri, feministleri, sol liberalleri ve diğer demokrasi savunucularını da kesinlikle içeriyordu; ayrıca, bu şiddetin motivasyonları ve hedefleri aynı zamanda büyük ölçüde işçi sınıfı karşıtıydı.¹⁴

Açıkça söylersek: Onlarla sadece tartışmak veya olsa olsa hukuken ve pratikte haklarını kısıtlamak yerine sosyalistleri **öldürmek**, en radikal kopuş anlamına geldi. Bu kopuşun keskinliği abartılamaz. 1914'ten önce sosyalizm karşıtlığı zaten kesinlikle Alman sağının tanımlayıcı uğraşlarından biri haline gelmişti. Anti-sosyalist pratiğin bu erken tarihi, emek hareketinin yükselişini etkisiz hale getirir ve genel olarak demokrasinin yayılmasına direnirken veya en azından bunun başka alanlardaki yansımalarını düzenler ve etkilerini sınırlarken, 1878 anti-sosyalist yasasını örnek alan “İstisnai yasalar”ın ve daha esnek hukuki

¹⁴ Sağ-kanat şiddet, klasik emek hareketini parti, sendika ve kültürel alan gibi ortaya çıktığı tüm düzlemlerde hedef aldı. Fakat bu sınıf-siyasal karakteri vurgulamak, NSDAP'ın üyelik veya seçimler yoluyla, en belirgin olarak da paramiliter kanadı *Sturmabteilung* veya SA üzerinden, işçi-sınıfı desteğini alabildiğini kabul etmeyi pek engellemez. Şuraya bkz.: Conan Fischer, “Class Enemies or Class Brothers? Communist–Nazi Relations in Germany, 1929–1933”, *European History Quarterly*, no 15, 1985; ve bunun ardından Dick Geary ile yapılan görüş alışverişi, ss. 453–471.

taciz biçimlerinin yanı sıra, sosyalizmi ve popüler radikalizmin diğer biçimlerini bastırmayı amaçlayan daha geniş yelpazedeki stratejilere de başvurmayı içeriyordu. Bu stratejiler 1890'lardan sonra Wilhelmi politikaya özgü olan birçok "normal" uygulamayı kapsamaktaydı; bu uygulamalar arasında, polisin ve yargının kullanılması, devlet aygıtları aracılığıyla rutin bir hal alan ayrımcılık, işçilerin bir kategorisini diğerlerinden ayırmaya yönelik stratejik olarak tasarlanmış sosyal yardım yasaları ve diğer sosyal reformlar, özel sektörde şirket–temelli paternalizm sistemleri, gençlere yönelik iddialı toplumsal disiplin projeleri ve işçi sınıfı içinde sistematik propaganda saldırıları bulunmaktaydı. Bir dereceye kadar, Almanya'da olanlar sosyalizmin yükselişi karşısında başka yerlerde de gösterilen reaksiyonlara benziyordu; fakat Almanya'nın kapitalist sanayisinin daha gelişmiş biçimleri bu politikaları başka yerlerdekinden çok daha iddialı ve etkili kıldı.¹⁵

Fakat 1890'larda ve 1900'lerin başında bu tip anti–sosyalist politika, yalnızca, uygulanmasını adım adım ciddi biçimde kısıtlayan normatif hukuki ve politik koşullar altında olanaklıydı, yani 1860'ların bir sonucu olarak tüm Avrupa'da genelleşen liberal–anayasalcı politikalar altında; bu politikalar keyfi yetkiyi giderek artan ölçüde temsili hükümete, meclis gözetimine ve hukukun egemenliğini öngören liberal sistemlere hesap vermeye zorlamaktaydı. Dahası, Avrupa sosyalist partileri, 1890'lardan itibaren seçmen güçlerini ve parlamenter etkilerini artırarak, eskinin baskıcı polis sistemlerini daha fazla denetim ve kısıt altına soktular. 1900'ler boyunca kutuplaşmış rekabetin yeniden hız kazandığı görülebiliyorsa de, anayasal politikanın bu kademeli güçlenişi Avrupa'nın çoğu kısmında siyasal hayatın belirgin biçimde verili parlamenter düzlemde istikrara kavuşmasını olanaklı kıldı.¹⁶ Birinci

15 Daha fazla ayrıntı için bkz. Geoff Eley, "Capitalism and the Wilhelmine State: Industrial Growth and Political Backwardness, 1890–1918", *From Unification to Nazism* içinde, ss. 42–58; ve Eley, "The British Model and the German Road: Rethinking the Course of German History before 1914", Blackbourn ve Eley, *Peculiarities of German History*, ss. 91–126; David F. Crew, *Town in the Ruhr: A Social History of Bochum, 1860–1914*, New York: Columbia University Press, 1979; Dennis Sweeney, *Work, Race, and the Emergence of Radical Right Corporatism in Imperial Germany*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2009.

16 1914 öncesinde demokratik seçimlerde yüzde 25'ten fazla oy alan en güçlü sosyalist partiler, bir Orta ve Kuzey Avrupa "sosyal demokratik çekirdeği" oluşturdu (İskandinavya'nın yanı sıra, Bohemya ve Moravya'nın Alman ve Çek karışık toprakları da dâhil Almanca–konuşulan Avrupa); pek gelişmemiş parlamenter sistemlere ve sert baskıcı pratiklere sahip Doğu ve Güney Avrupa'da ise çok daha zayıftı. 1904–7'nin grev dalgaları ve halk hareketleri çerçevesinde, bu uzun vadeli parlamenter istikrar kalıplarının kırılması tehlikesi baş gösterdi. Bkz. Geoff Eley, *Forging Democracy: The History of the Left in Europe, 1850–2000*, New York: Oxford University Press, 2002, ss. 62–118.

Dünya Savaşı'nın öylesine kötü biçimde sarstığı şey işte **bu** görece medeni politik kültürdü.

Örneğin Almanya'da, yüzyıl dönümünde tam da bu türden bir parlamenter istikrar oluşmaya başlamıştı. 1890'larda, Alman sağının bazı kısımları 1871 Anayasası'na karşı bir darbe, bir *Staatsstreich* [hükümet darbesi] arzulamaya başlamışlardı; böyle bir darbe Reichstag'a [Alman meclisine] karşı duracak, demokratik oy verme hakkını kaldıracak, monarşiye geri dönecek ve gerekirse sıkıyönetim kuracaktı. Aslında hükümet, en çarpıcı olarak 1895'teki Devrim Yasası (veya *Umsturzvorlage*) ile ve 1896–97'de Prusya Dernekler Yasası'nın değiştirilmesine yönelik ("Küçük Anti-Sosyalist Yasa" denilen) bir teklifle, sivil özgürlükleri ciddi biçimde kısıtlayarak, bu yönde önceki Anti-Sosyalist Yasa'nın etkilerini yinelemeyi amaçlayan bir dizi girişimde bulundu. Fakat bu girişimlerin her birine dair kilit unsur, her örnekte, parlamenter bir çoğunluk tarafından yenilerek **başarısız** olmalarıydı. Olası bir *Staatsstreich*'a dair tartışmalar devam eder ve dahası 1897 bahar ve yaz aylarında doruğa ulaşırken, böyle bir olayda hükümetin kararlı biçimde istikrarsızlaşması tehlikesi bu tür planların fiilen rafa kaldırılmasına yol açtı. Ancak 1912'de sağın seçim hezimetinin ve bunun sonucu olarak parlamenter yalıtılmışlığının ardından önemli isimler anayasayı gözden geçirme fikrine dönmeye başladılar; bu kez, oy verme hakkının, yeni icat edilmiş bir anti-demokratik "korporatif temsil" sisteminin bir versiyonuyla değiştirilmesi gündeme geldi.¹⁷

Fakat 1890'ların sonları ile Birinci Dünya Savaşı'nın arifesi arasındaki dönemde, anayasaya karşı spekülasyon sağ kanat tasarımların bu yeniden yükselişine dek, hâlihazırdaki Wilhelmci anayasacılık zeminine belirli bir uyum yaşandı. Yani siyaset, artık, kurallara ve prosedürlere göre, tartışma ve ikna yoluyla, çoğulcu rekabetin ve düzenli fikir alışverişinin normları da gözetilerek yürütülmek zorundaydı. Sosyalistlere karşı, onların yöntemleriyle mücadele verilmeliydi, yani eski Bismarckçı Anti-Sosyalist Yasa tarzında açıktan baskı ile değil de, broşürler ve konuşmalarla, ajitasyon ve propagandayla, destekçilerin örgütlü yurtsever mobilizasyonu. Bir başka deyişle, bu erken dönemin yeni istikrar kazanmaya başlayan anti-sosyalist repertuarında, 1918–sonrası çeşidinden yaklaşmakta olan siyasal şiddetin **yeri yoktu**. Wilhelmci anti-sosyalizm, işi hiçbir zaman 1918–23 ve 1928–34'te öylesine sıradan hale gelen teröristik saldırılara vurdurmamıştı. Yenilgi ve devrimin şokuyla sersemleyen, 1918–19'un demokratik cumhuriyetçi anayasasını kabul etmeyi reddeden ve mülk ve ayrıcalıklara yönelik açık saygısızlık karşısında öfkeye kapılan sol–karşıtları, yeni koşullarda yeni bir tür aşırı tepkiye başvurdular. Fakat 1914 öncesinde anayasalcı normlar hiç bozulmadan kalabilmişti.

17 Bkz. Geoff Eley, "The Social Construction of Democracy in Germany, 1871–1933", George Reid Andrews ve Herrick Chapman (ed.), *The Social Construction of Democracy, 1870–1990* içinde, New York: New York University Press, 1995, ss. 96–106.

Alman sağının şimdi terk ettiği şey, politik medeniliğe dair bu pratik zemindi.

Dolayısıyla, faşist seçeneği sahneye çağırın, otoritenin çöküşünün kutuplaştırdığı kamusal iklimin ve işçi sınıfı isyanının ortasında, evvelki mutabakat çerçevesinin 1918 sonbaharında aniden çözülmesiydi. Bu gerçekleştiğinde, başlangıçta süreci belirleyen şey solun **güçlüydü**. Sağın hükümete erişimdeki alışılmadık zayıflığı, parlamenter etkisizliği, daha şiddetli alternatifleri cazip kılan bir alan açtı. Yine de bir süreliğine, siyasal süreç seçimler ve anayasalcı çizgiler içinde kaldığı sürece, siyasi seçeneklerin kutuplaşması hâlen potansiyel olarak solun lehine işlemekteydi; **1914 öncesinde** imparatorluğun kusursuz olmayan ama demokratik olarak seçilmiş parlamento alanında ve **1918'den sonra** yeni cumhuriyetin tam ölçekli parlamenter demokrasisinde bu böyleydi. Dolayısıyla, baştaki cumhuriyetçi uzlaşma çözülmeye başladığında ve yeni ortaya çıkan merkez-sağ 1924-1928 arasında istikrarlı olmasa da kayda değer bir parlamenter çoğunluk sağlar gibi görüldüğünde, Weimar Anayasası'nın çoğulcu mantığı geçerliliğini sürdürmekte ve taraflara, uzlaşma ve pazarlıklara dair pratik bir senaryo dayatmaktaydı. Çok muğlak şekilde ve ciddi iç bölünmeler pahasına da olsa, DNVP de (Alman-Ulusal Halk Partisi, 1918 sonrasında yerleşik sağın başlıca partisi) kısa süre için bu sürece çekildi; kendi inatçı cumhuriyet-karşıtı aşırı kanadının büyük öfkesine rağmen, 1924-25'te ve sonra yine 1927-28'de koalisyon hükümetlerine katıldı.

Ciddi kriz koşullarında bu sendrom -yapısal olarak sola eğimli bir siyasetten sağın hoşnutsuzluğu- büyük bir tehlike kaynağına dönüşebilirdi. Gerçekten de, sağ kanadın siyasal şiddetine tekrar tekrar itilim veren şey tam da bu dinamikti. Bu ilkin 1918-1923 arasında, işçi sınıfı ayaklanması verili devrimci değişimlerin parlamenter-demokratik sınırlılıklarını kırma tehdidi yarattığında gerçekleşti. 1930-33 arasında ise daha da tehlikeli şekilde gerçekleşti; bu dönemde refah devleti, sendikaların savunmacı dik başlılığı ve sosyal demokratlarla komünistlerin harekete geçirdiği halk desteği, sağın kavradığı biçimiyle Almanya'nın ekonomik ve siyasal toparlanmaya yönelik ilerlemesini engelliyor gibi görünüyordu. Yani sağ, mevcut politik süreç belirli bir tür çıkmaz sokağa saptığında demokrasiye sırt çevirdi ve aşırı parlamento-dışı çözümleri benimsedi: Liberal-anayasalcı yönetim, bitmek bilmeyen çıkmazlara doğru geriliyor gibi görünen uzatmalı bir toplumsal krizi istikrara kavuşturmak için kalan tüm kapasitesini tüketmiş görünüyordu. Demokrasinin karmaşıklıklarını ve katılıklarını kesip atmayı talep eden bir otoriterliğin en aşırı versiyonu olarak **faşizm**, o zaman kendisini itibarlı ve cazip bir alternatif olarak sunabildi. Hem belirli bir tür aşırılığı, hem de kendisinin güç kazanmasına olanak veren bir kriz türünü temsil etmekteydi.

Bu yönlerden ilki bakımından, faşistler, tüm yönleriyle basitçe daha aşırıydılar. Politikaları, daha önceki muhafazakâr pratiklerden niteliksel bir kopuşu içeriyordu; hiyerarşiye dair geleneksel nosyonları toplumsal organizasyona dair korporatist

nosyonlarla değiştiriyorlar, bunu da yüksek düzeyde merkezietçi bir otoriter devlete ve yeni bir tür “düzenlenmiş, çok-sınıflı, bütünlüşmüş ulusal ekonomik yapıya” dair taze fikirlerle birleştiriyorlardı. Her şeyden önemlisi de, faşizm, ulusa sadakatin en yüce kamu yararı olarak kutsandığı bir ulusal yoğunlaşma idealini temsil etmekteydi. Ulusa biatın her türlü kesimsel yahut ikincil özdeşleşmeyi tasfiye edeceği kabul ediliyordu. Daha eski dinsel, aristokratik veya bürokratik otorite modelleri yeni irksal topluluk ideali önünde çöküyordu, bunun bütünlüğü de yalnızca yabancı etkilerin yozlaştırıcı tehlikesine karşı biyolojik olarak belirlenmiş bir varoluş mücadelesi yoluyla sağlanabilirdi. Böyle bir mücadele kavrayışı hem ülke dışı hem de ülke içi bir boyut taşımaktaydı: faşizm bir yandan, ırkçı ve nasyonal-Darwinişt terimlerle meşrulaştırılan agresif bir emperyalist yayılcılık programı gerektiriyordu; diğer yandan ise kendisini sosyo-ekonomik hoşnutsuzlukların çaresi olarak sunmaktaydı. Faşizm aynı zamanda, bilinçli olarak ve tehditkâr biçimde pleb karakterdeydi; kendisini retorik olarak, geniş bir temele sahip popüler cazibesine uygun düşen kaba ve kindar bir eşitlikçilik kılığına bürüyordu. Faşizm, farklı bir siyasal tarzda aktivizmden ve halk mobilizasyonundan yanaydı. Bu, “mitinglerden, sembollerden ve siyasal koreografiden oluşan bir estetik yapıyı” içeriyordu: Askeri biçimlerdeki kitle gösterileri; şiddetin, erkekliliğin ve gençliğin kutlanması; ve “otoriter, karizmatik, kişisel bir yönetim tarzına eğilim gösterme.” Negatif şekilde söylenirse, faşizm kendisini liberalizme, sosyal demokrasiye ve komünizme, veya toplumsal ve siyasal yaşamın örgütleyici ilkesi olarak ırk-halkın özsel birliği aleyhine olarak farklılığı, bölünmeyi ve çatışkıyı hoş gören herhangi bir inanca karşı tanımlamaktaydı.¹⁸

Fakat, ikinci olarak, bu tür politika yalnızca belirli bir koşullar kümesi altında somutlaştı. Faşist görüngünün konjonktürel özgülüğünü –neden o zaman ortaya çıktığını– dolaysız bağlamaların birleşmesi tanımladı. Bu bağlamlar, en özet ve genel terimlerle, şunları içeriyordu: Birinci Dünya Savaşı’nın etkisi ve sonucu; 1917–23 arasında Avrupa’daki devrimci konjonktür; solun hem devrimci hem de reformişt anlamda eşi görülmemiş kazanımları; ve parlamenter kurumların çöküşü veya felç oluşu. Almanya’nın 1918’deki ezici askeri yenilgisi, Bolşeviklerin savaştan çekilmesini ve Mart 1918’de Breş–Litovsk Anlaşması’nı izleyen doğuya yönelişin olağanüstü başarısının hemen ardından gelmiş, ama halk arasında derinleşen bir savaş-bıkkınlığı krizi içinde gerçekleşmişti; bu yenilgi, o yılın sonbaharında, hâkim sınıfların iç bütünlüğünün ve popüler itibarının temelden çöküşünü kışkırttı. Bu durum radikal politik çözümlerin geniş bir yelpazesi için alan açtı. 1918–19’da

18 Faşist ideolojinin biçimsel koordinatları için bkz. Stanley G. Payne, *Fascism: Comparison and Definition*, Madison: University of Wisconsin Press, 1980, ss. 10–13 ve 195–212. Alıntılanan ifadeler için bkz. Payne, “Typological Description of Fascism”, ss. 6–8.

Alman devriminin gidişatı sırasında, radikal sağ kendisini bir yandan engellenen emperyalist hırslarının, bir yandan da ülke içindeki küçültücü gerilemenin yarattığı çifte deneyime karşı oluşturdu; bu iki hınç demeti, karşılıklı olarak durmadan birbirini beslemektedir.

Sağ algıya göre savaş sonrası felaketler, politik ve sendikal arzuları şimdi öylesine muzafferane biçimde dümene geçmiş gibi görünen örgütlü emeğin kamusal alana yerleşmesinden kaynaklanıyordu: SPD'nin ulusal önderliği yönetsel aygıtları denetim altında tutuyor ve genel olarak politik sahnenin merkezini işgal ediyordu, bu arada daha da solda yer alan ve 1920 baharından sonra Komünist Parti'nin giderek daha çok domine ettiği kayda değer hareketler, ürkütücü düzeyde bir halk isyanını sürdürüyordu. Bu tür koşulların baskısı altında, sağın perspektifinden bakıldığında, politik pazarlığın ve içermenin çoğulcu ve parlamenter yöntemleri etkinliklerini bariz şekilde tüketmişti, bu yöntemler ne hâkim sınıfların siyasal temsilini sağlayabiliyor ne de yeterli düzeyde halk desteğini harekete geçirebiliyordu. Bu koşullar altında, faşizm kendisini şiddetli, sistem dışı bir çözüm olarak sunabildi.¹⁹

Faşizm, gerek ekonomi ile gerekse toplumsal bütünlüğe dair daha geniş görevlerle ilişkili olarak, devletin kilit örgütleyici işlevleri halletme kapasitesinin felce uğramasından yarar sağladı. Bu felç hali, 1930 ile 1933 arasında krizin en kötü noktalarında, temsiliyete dair parlamenter ve parti-siyaseti çerçeveleri de dâhil, politikanın bütün kurumsal aygıtlarını kapsıyordu. Bu iki yoldan böyleydi. Bir yandan, parlamenter temsilin ve parti-temelli yönetimin verili aygıtları kullanılarak, hâkim sınıflar ve onların başlıca ekonomik fraksiyonları arasında yeterli işbirliği artık kurulamıyordu. Sonuç olarak, parlamenter koalisyon inşasının alışılmış biçimleri katlanılmaz ölçüde karmaşıklaştı, böylece politika, giderek yüksek idari yürütme gücü üzerinde etki yaratmaya yönelik bir dizi manevra yürüten hiziplere bölündü.²⁰ Süreç içinde, popüler meşruiyet sağlayabilecek herhangi bir istikrarlı ilişkiden feci şekilde kopuk ve giderek temsil yeteneğini kaybeden hükümet pratiği ile, giderek artan ölçüde eylem için harekete geçen ama pratik etkisi azalan, heyecanlı

19 Sorunun, ikili bir krizin bağlantısı biçimindeki bu formülasyonu Nicos Poulantzas'tan gelir: *Fascism and Dictatorship*, Londra: New Left Books, 1979. Her şeyden önce bkz. David Abraham, *The Collapse of the Weimar Republic: Political Economy and Crisis*, 2. baskı, New York: Holmes and Meier, 1986; Jane Caplan, "Theories of Fascism: Nicos Poulantzas as Historian", *History Workshop Journal*, no 3 (Bahar), 1977, ss. 83-100.

20 Bkz. Abraham, *Collapse of the Weimar Republic*, s. 277: "Ekonomik çıkarlarının kesimselliği ve çeşitliliği nedeniyle, egemen ekonomik fraksiyonların siyasal birliğini hiçbir burjuva siyasal güç organize edemez miydi? Egemen sınıfların sosyalizm-karşıtlığının kararlılığına rağmen, Cumhuriyet içinde hiçbir siyasal birlik olanaklı değil miydi ve hiçbir kitlesel siyasal destek yok muydu? **Bu** konjonktürde kapitalist ekonomik ilişkilerin sürdürülmesi ile siyasal demokrasi böylesine karşıt mıydı ki egemen sınıflar için Cumhuriyetin terk edilmesi ve altının oyulması aşikar gereklilikler olsun?"

bir halk kitlesi arasındaki mesafe genişledi. Diğer yandan, buna uygun şekilde, aynı kurumsal çerçevenin popüler meşruiyeti de eş anlamlı olarak dağıldı. Birbirleriyle ilişkili bu krizlerin birbirine yakınsadığı ve karmaşık biçimde iç içe geçtiği bir ortamda, sistemin sınırları ötesindeki daha radikal çözümler sonuç olarak daha da cazip hale geldi.²¹

Faşizmin bu şekilde kavranmasından iki nokta ortaya çıkıyor. Birincisi faşizme desteğin sosyolojisiyle ilgili. Daha eski bir tarihçilik, küçük burjuvaziye ve onun hoşnutsuzluklarına tayin edici merkezilik atfederek, faşizmi genellikle sözde toplumsal işlevleri ile ve arkasındaki kitle desteğinin sosyolojisiyle tanımlamıştır.²² Bununla birlikte, akademik araştırmalar şimdi bu görüşü hayati biçimde sınırladı: şu açıklık kazanıyor ki, 1933 öncesinde de sonrasında da, Nazi sosyolojisi tamamen heterojendi ve işçiler de dâhil **tüm** toplumsal kategoriler güçlü biçimde temsil ediliyordu. Kuşkusuz, alt–orta sınıfın bu küme içindeki belirginliği veya Nazizmin küçük burjuvazi nezdindeki siyasal çekiciliği geniş olarak doğrulanmış kalıyor.²³ Hem sözüm ona “eski *Mittelstand*”a [küçük ve orta ölçekli işletmeler] dâhil küçük ölçekli mülk sahipleri, tüccarlar ve esnaf, hem de “yeni *Mittelstand*”ın beyaz

21 Her ne kadar faşist potansiyeller Almanya’da iki (1918–23, 1929–33) ve İtalya’da sadece bir (1917–22) seferde geldiyse de Alman ve İtalyan krizleri birbirlerine en yakın olanlardı. İspanyol (1917–23, 1931–36) ve Avusturya örnekleri (1927–34) de yakındı, keza Fransa’daki de (1934–37). Macaristan ve Finlandiya’da yerli faşizmler de Birinci Dünya Savaşı sonrasında kutuplaşmış siyasal kırılmayı ve bununla ilişkili sol–kanat isyanları takip ettiler.

22 Her ne kadar daha eski Marksist versiyonlar faşizmi büyük kapitalist çıkarların aracı olarak açıkça işlevselci terimlerle ele alsın da, burada Marksist ve Marksist–olmayan açıklamalar birbirine yaklaşır. Bkz. David Beetham (ed.), *Marxists in the Face of Fascism: Writings by Marxists on Fascism from the Interwar Period*, Manchester: Manchester University Press, 1983. “Alt orta sınıf tezi”nin klasik sosyolojik versiyonu Seymour Martin Lipset’indir: *Political Man: The Social Bases of Politics*, 1. baskı, Garden City, NY: Doubleday, 1960; 2. baskı, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1981, özellikle 5. Bölüm: “Fascism – Left, Right, and Center”, ss. 127–79 ve daha sonraki fikirler, ss. 488–503.

23 Michael Kater, *The Nazi Party. A Social Profile of Members and Leaders, 1919–1945*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1983; Thomas Childers, *The Nazi Voter: The Social Foundations of Fascism in Germany, 1919–1933*, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1983; Jürgen W. Falter, *Hitlers Wähler*, Münih: Beck, 1991. Daha geniş araştırmalar için bkz. Conan Fischer (ed.) *The Rise of National Socialism and the Working Classes in Weimar Germany*, Providence: Berghahn Books, 1996; Tim Kirk, *Nazi Germany*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007, ss. 23–8; Detlef Muhlberger, *The Social Bases of Nazism, 1919–1933*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003; Rudy Koshar (ed.), *Splintered Classes: Politics and the Lower Middle Classes in Interwar Europe*, New York: Holmes and Meier, 1990.

yakalı ve maaşlı çalışanları Nazilerin daha aktivist destekçileri arasında orantısız biçimde daha çok yer aldılar.²⁴ Fakat buradaki mesele, küçük burjuvazinin aşikâr yatkınlıklarından ziyade, çoğunlukla bu olgulara daha geniş açıklayıcılık atfedilmesi. Faşizmi esas olarak “alt–orta sınıf tezi” ile açıklamakla, diğer toplumsal grupları kolayca gizlemiş oluyoruz – gerek faşist hareketlerin fiili destekçileri olarak, gerekse de bu hareketlerin hitap etmeye niyetlendiği kitle olarak. Bunun ardından da, kolayca, işçilerin neden Nazilere arka çıktığına dair özel açıklamalar geliyor; bu ya bir anomali kabul ediliyor, ya da örtük olarak, hareketin sözde sosyolojik çekirdeğinden daha tesadüfi ve daha az tanımlayıcı sayılıyor. Küçük burjuvaziye saplanıp kalmak, ayrıca, faşizmin ideolojik cazibesini “modernleşme” sürecinden zarar gören “geleneksel toplumsal tabaka”nın “gerici protesto potansiyeli”ne **indirgeyerek**, bu cazibenin karmaşıklıklarını ve etkinliğini de karartabilir.²⁵ Bu görüş, küçük burjuvazinin her zaman zaten radikal sağa eğilim gösterdiğini, ortaya çıkan herhangi bir faşist hareketin başlıca müşterisi olduğunu kabul ediyor. Fakat bu, faşizmin çekiciliğinin gücünü basitleştiriyor ve azımsıyor.

İkinci nokta, bütün olarak Weimar döneminin 1930–33’e kıyasla uygunluğu ile ilişkili: 1918–23’ün sarsıntıları sırasında faşist potansiyeller **zaten** oluşmaya başlamıştı. Karşı–devrimci şiddete doğru yönelim, Spartakist ayaklanmanın ve onunla ilişkili Ocak–Mart 1919 isyanının bastırılması sırasında Gönüllü Birlikler (**Free Corps**) aracılığıyla zaten ortaya çıkmıştı. Demokrasinin toplumsal olarak saygın muhaliflerinin hızla büyüyen **völkisch** ve anti–semit aktivizmi, kamusal iklimi daha da radikalleştirdi, bunun başını Şubat 1919’da kurulan Pan–Cermen *Deutschvölkischer Schutz– und TrutzBund* [DVSTB – Alman Halkının Savunma ve Karşı Koyma Birliği] çekmekteydi. Her iki açıdan da, anti–sistemik bir politika, yukarıda belirtilen tüm ideolojik özgüllükleri sergileyerek zaten gündemdeydi.²⁶ Sağ kanat umutları yeni cumhuriyetle bir reşleşme beklentisi üzerinde yoğunlaştırmayı amaçlayan bu yeni itilim, milliyetçi diriliş ve anti–Marksist baskıdan oluşan ikili bir

24 En kapsayıcı kaynak olarak bkz. Stein Ugelvik Larsen, Bernt Hagtvet ve Jan Petter Myklebust (ed.) *Who Were the Fascists? Social Roots of European Fascism*, Bergen: Universitetsforlaget, 1980.

25 Karakteristik örnekler için bkz. Jurgen Kocka, “Ursachen des National–sozialismus”, *Aus Politik und Zeitgeschichte*, B25–80, 21 Haziran 1980, ss. 3–15; Heinrich August Winkler, “German Society, Hitler, and the Illusion of Restoration”, George L. Mosse (ed.) *International Fascism: New Thoughts and New Approaches* içinde, Londra: Sage, 1979, ss. 143–160; Hans–Ulrich Wehler, *The German Empire, 1871–1918*, Leamington Spa: Berg, 1985, özellikle ss. 230–46.

26 Bkz. James M. Diehl, *Paramilitary Politics in Weimar Germany*, Bloomington: Indiana University Press, 1977, ss. 23–198; Uwe Lohalm, *Völkischer Radikalismus: Die Geschichte des Deutschvölkischen Schutz– und Trutz–Bundes 1919–1923*, Hamburg: Leibniz–Verlag, 1970.

programın arkasında bir araya geldi. Komünistlerin ve neo-sendikalist aşırı solun isyancı ütopyacılığına olduğu kadar, yeni cumhuriyetçi düzenin liberal ve sosyal demokrat mimarlarına da karşıydı. Bu yeniden doğan sağ, olayların akışı içinde, Mart 1920'deki uğursuz Kapp Darbesi ile iktidarı prematüre biçimde almaya kalkışarak, gücünü epeyce abarttı. Darbe, ilk başarının ardından, cumhuriyeti savunan bir genel grev tarafından yenilgiye uğratıldı; bu da Weimar tarihinde solun birleşik cephe oluşturduğu neredeyse tek düzenli örnekti.²⁷

Bu noktada İtalya ile karşılaştırma öğretici olabilir. Orada, Eylül 1920 fabrika işgallerinde olayları doruk noktasına taşıyan, devrimci soldu. Fakat bu sol-kanat isyan yalnızca kuzeydeki Torino-Cenova-Milano sanayi üçgenini etkiledi. Sol, ulusal sendika federasyonunu veya Sosyalist Parti'yi (PSI) bir bütün olarak gerçek bir devrimci stratejinin ardına taşıyamadı, böylece fabrika konseyleri sahibi bir ulusal-politik ivme yaratmaya yetmedi. Buna rağmen rüzgar eken sosyalist önderlik, daha sonra vahşi bir faşist karşı-mobilizasyonun fırtınasını biçti. İtalyan sosyalistler her iki dünyanın da en kötü yanlarını elde ettiler: Kuzeyin dayatıcı bölgesel hâkimiyeti (ki maksimalist retoriği ile mülk sahibi sınıflar arasında anti-sosyalist kaygının aşırılıklarını canlandırdı) ve hareketin ulusal önderliğinin ve kitle desteğinin fiili reformizmi (bunlar da, ülkenin Orta ve Güney bölgelerinde köylülükle veya Kuzeyde ciddi şekilde tehdit altındaki "orta tabaka" gibi potansiyel demokratik müttefiklerle birlikte koalisyon inşa ederek kendilerini koruma yoluna asla gitmediler). 1920 sonlarında isyancı dalga kırıldığında, sol kanadın moral yitiminden faşistler yararlandı; faşistler, sendikaların, kooperatiflerin ve kuzeyin kırlarında sosyalist yerel yönetim burçlarının gücünü kırdılar, ayrıca sosyalist siyasal ideallerin daha geniş yansımalarını da aşındırdılar. Bu sürecin zirvesi Benito Mussolini'nin Ekim 1922'deki kötü şöhretli "Roma Üzerine Yürüyüş"üydü, bunu yeni Faşist rejimin konsolidasyonu izledi.

Almanya'da devrimci konjonktürün sonuçları hayli farklıydı. PSI'nin aksine, SPD bir düzen unsuru olarak işlev gördü, ortaya çıkan Weimar Cumhuriyeti politikası etrafında çok daha geniş işbirliğine izin verdi; bu esnada sağın ideolojik yönelimi ve örgütsel bütünlüğü, tam da **völkisch** uçlarında, açık olmaktan çok uzaktı. Parti olarak PSI çok daha solda duruyordu, bu da yanıt olarak buna karşılık gelecek ölçüde daha kararlı bir sağ kanat geri tepmeyi kışkırttı. İtalyan husumetler, radikal-milliyetçi, anti-Bolşevik bir terörün kurtarıcı vaadi etrafında daha hızlı bir sağ kanat yoğunlaşmayı esinleyerek daha da aşırıya gitti. İşçi sınıfının isyanı

27 Bkz. Johannes Erger, *Der Kapp-Lüttwitz Putsch. Ein Beitrag zur deutschen Innenpolitik, 1919/20*, Dusseldorf: Droste, 1967; Erhard Lucas, *Märzrevolution 1920*, 3 cilt, Frankfurt: Marz Verlag, 1970, 1973, 1978; Heinrich August Winkler, *Von der Revolution zur Stabilisierung. Arbeiter und Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik 1918-1924*, Bonn: Dietz, 1984, ss. 295-342.

karşısında Giovanni Giolitti etrafındaki yerleşik liberal siyasetin çöküşü, egemen sınıfların daha geniş kesimleri için ve süregiden sosyal çalkantıların tehdit ettiği diğerleri için silahlı faşist çeteleri bir mıknaş haline getirdi.

1917–22 arasındaki İtalya’ya daha fazla benzeyen, 1930–33 arası Almanya idi; bu dönemde SPD’nin açmazı, on yıl önce PSI’nin karşılaştığını yansıtıyordu. SPD, sağı hareketsiz kılan aynı siyasi özellikleriyle, onu öfkeye ve kaygıya sevk etti: bir yanda, sosyal yasama, iş yasası ve yerel yönetim etkisinden oluşan savunmacı kurumsal mekanizmada inat eden **kemikleşmiş reformizm** vardı ve acımasız kapitalist stabilizasyon yolunu tıkıyordu; diğer yanda ise, parti entelijansiyasının öngörülü Marksist–reformist stratejileri ve *Reichsbanner* milislerinin anti–faşist militanlığı yoluyla dile getirilen, **devam eden militanlık** söz konusuydu. [Almanya’da] liberal–anayasal devletin zor duruma düşen savunucularının kararlılığı, [İtalya’dakine] benzer şekilde felce uğrayarak dağıldı. KPD’nin 1928 sonrasındaki kazanımlarının sağda yarattığı toplumsal korku, 1918–22 arasındaki İtalyan anti–sosyalist paniğin tekrarı oldu. Dolayısıyla, 1920’de İtalyan Eylülü Alman Martının belirtilerini tersine çevirdiyse, Alman 1933’ü de İtalyan 1922’sinin ertelenmiş eşdeğerini oluşturdu.

Bu durumda, daha ilginç olan soru, Nazilerin kendilerinin nasıl hızla iktidara geçtikleri **değildir**, geçtiğimiz kırk yıl boyunca bu etraflıca araştırılmış ve analiz edilmiştir. Asıl mesele, bunun öncesindeki, sağın daha geleneksel bir biçimden daha radikalleşmiş bir biçime doğru daha geniş geçiş sürecidir; bu süreç, pragmatik olarak anayasalcı meşruiyetin protokollerini gözetten bir muhafazakâr politikadan (yani, 1914’ten önceki eski Wilhelmci sağ), tamamen bu çerçeveyi ters çevirme niyetindeki radikal bir otoritarizme doğru olmuştur.²⁸ Bir başka deyişle, faşist **potansiyellerin** üretilmesiyle ilgilenmeliyiz. 1890’lardan Weimar Cumhuriyeti’nin son evresine kadar olan süreci ele alarak, Nazizmin nihayetinde yanıt olduğunu kanıtladığı sorulara daha verimli şekilde odaklanabiliriz.

...Ve şimdiki faşizm

1980’lerin başından bu yana faşizm analizinde tercih ettiğim yaklaşım güçlü biçimde bağlamsaldı, Avrupa’da iki savaş arası dönemde neyin farklı olduğuna

28 1923 Münih Darbesi fiyaskosunun ardından Hitler’in “yasal” stratejisi, 1914 öncesindeki Wilhelmci muhafazakârların gözlenebilir medeniliğinden ve pratik parlamentarizminden ışık yılları kadar uzaktı. Faşist geçişin bizatihi özü, parlamenter meşruiyet ve sivil özgürlükler gibi tarihsel kısıtlamaları bir yana bırakmaktı. Sven Reichardt’ın hayati önemdeki karşılaştırmalı çalışmasına bkz. *Faschistische Kampfbünde: Gewalt und Gemeinschaft in italienischen Squadristismus und in der deutschen SA*, Köln: Bohlau, 2002. Ayrıca, Michael R. Ebner, *Ordinary Violence in Mussolini’s Italy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

odaklanıyordu.²⁹ Fakat bu bize şimdiki anlamada nasıl yardımcı olabilir? Her şeyden önce, faşizm **bir politika türü, veya bir siyasal ilişkiler kümesidir**. Bu terimi, tarihçilerin kullandığı gibi dolaysız zaman ve mekan çerçevesinden (iki savaş arası dönemdeki Avrupa'nın özgül kriz konjonktürleri) özgür kılmak anlamında, bağlamından koparmamıza izin veren şey budur; böylece soyutlama süreci bugün için gerek duyduğumuz gerçekten faydalı bilgiyi verebilir. Bu durumda, Birinci Dünya Savaşı'nın büyük şiddetinin ve devlet/ekonomi ve devlet/toplum dönüşümlerinin yarattığı temel sonuçlar, bu muazzam olumsuzluklar özsel şeyler haline **getirilmeden** öne sürülebilir; bunun tek nedeni, savaşın eşdeğer etkisinin bir başka birincil örnek olan Japonya'nın durumunda epey farklı biçimde işlenmiş olması da değildir. Benzer biçimde, faşizmi bir siyaset türü ile (giderek kötüleşen yönetsel felç ve demokratik kördüğüm koşulları altında, siyasal şiddete ve dışlayıcı otoriterliğe baskıcı milliyetçi başvuru) sınırlarsak, o zaman siyasetle bu farklı faşist ilişkinin günümüz koşullarında nasıl işleyebileceğini de inceleyebiliriz. Faşizmin, onu üreten krizin terimleriyle teorileştirilmesi gerektiğini kabul edersek, karşılaştırma yapmak için bir başka vaatkar zemine sahibiz demektir.

Bununla birlikte, faşizmi sürdürülebilir kılan politik iklim bakımından günümüz koşullarını 1918 sonrasındakinden ayıran çarpıcı bir farklılık var. Büyük Savaş'ın travmatik şiddetine bağlı olan kıyametimsi düşünce belirtilerine rağmen, 1920'lerin kamusal söylemi toplumsal ve politik iyimserlik etrafında yapılmış olarak kaldı. Bunları esinleyen şey, Avrupa'nın teritoryal yeniden düzenlenişi ve o zamanlar devam etmekte olan devrimci devlet inşasının ilerici mantığıydı; bilim ve teknolojinin yeni olanaklar açan potansiyelleriydi; kapitalist sanayinin yeni açığa çıkan kapasiteleriydi; büyük şehir modernitesinin yarattığı heyecanlardı; uluslararası

29 Burada kendimi Avrupa ile sınırlıyorsam, bu ne Avrupa-dışı karşılaştırmaları ne de faşizmi küresel olarak ele almayı engeller. 1860'lardan itibaren Almanya, İtalya ve Japonya'da ulusal birliğin kuruluşu, devlet inşası ve emperyalist genişlemenin birbirine paralel tarihleri, bu üç ülkeyi bir arada ele almayı anlamlı kılar. Bir Japon **Sonderweg** (istisnai) perspektifi için Masao Maruyama'nın iki klasik makalesine bkz. "The Ideology and Dynamics of Japanese Fascism" (1947), ve "Fascism – Some Problems: A Consideration of its Political Dynamics" (1952), Maruyama, *Thought and Behavior in Modern Japanese Politics* içinde, Oxford: Oxford University Press, 1969, ss. 1–24, 157–77. Ayrıca, Frederick R. Dickinson, *War and National Regeneration: Japan in the Great War, 1914–1919*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999; Mark Metzler, *Letter of Empire: The International Gold Standard and the Crisis of Liberalism in Prewar Japan*, Berkeley: University of California Press, 2006; ve özellikle Julia Adeney Thomas, *Reconfiguring Modernity: Concepts of Nature in Japanese Political Ideology*, Berkeley: University of California Press, 2001, ss. 1–31, 209–25. Adam Tooze, *The Deluge: The Great War, America, and the Remaking of the Global Order, 1916–1931*, New York: Viking, 2014 şimdi vazgeçilmezdir.

anlayışa ve savaşız bir dünyaya dair beklentilerdi; veya basitçe, öldürme işi sona erdiğine göre, “kahramanlara göre bir dünya” yaratmanın, yeniden inşanın ihtiyaçları ve olasılıklarıydı. Açıkça olumsuzluklarla güdümlenmiş olmakla birlikte, sağ da bu iyimserlikleri paylaşıyordu. Faşist aydınlara göre, geçmişin ve şimdinin, coşkulu bir gelecek–saplantısıyla, bir ulusal yenilenme hareketinin dizginsiz ve olumsuzlayıcı şiddetine doğru çöküşü, **istikbali (futurity)**, kendi başına, iki savaş arası dönemde faşist bir siyasal tahayyülü örgütlemenin başlıca unsurlarından biri yapmaktaydı.³⁰ Fakat bizim kendi şimdimizde, buna karşıt olarak, sağın ideolojik görüşünün ana doğrultusu şimdi epeyce farklıdır. Sağın yeni istikbal anlayışı –geleceğin nasıl tahayyül edilebileceği– paranoyakça ve kıyametimsi bir korku ile damgalanmıştır.

Gelecekle olan bu ilişkinin, yukarıda bu yazının açılış paragraflarında özetlendiği gibi, birçok boyutu var. Bunlar her şeyden önce, devletler arası sınırlar da dâhil olmak üzere –küresel, ulusal, toplumsal, kişisel– sınırlara dair kaygıları; işlere, piyasalara, geçim yollarına ve yaşam tarzlarına dair sosyo–ekonomik korumaları; kaynaklar ve mallar üzerindeki çekişmeleri; kimliklere dair korkuları; ırksallaştırılmış ayırım çizgilerini; güvenle ilişkili polis sistemini; toplumsal olarak düzenlenen dışa kapallığı; iklim değişikliğinin yadsınmasını ve bilimin reddini; ve ayrıcalığın jeopolitiğine bağlı radikal–sağ yurtseverlikleri içeriyorlar. Bu giderek yoğunlaşan envanter, mevcut politik düzenlemelerin işleyebilirliğine dair artan inançsızlıkla da bağlantılı; nüfusun geniş kesimlerinin olağan varsayımına göre “hükümet”, tamiri mümkün olmayan bir şekilde hantallıkla, yolsuzlukla, yetersizlikle ve hesap verebilir olmayı sürekli olarak kaşten reddetmeyle tanımlanıyor. Bu terimlerle iktidar anlaşılabilir olmaktan çıktı: İktidarın uzak bir yerde, kapalı kapılar ve mat camlar arkasında, hiç kimseye hesap vermeyen ve bunu da hiç umursamayan seçkinlerin gizli komploları ile oluştuğu ve uygulandığı yaygın olarak kabul ediliyor. Sağ kanat siyasal söylemde bu kilit bir refleks haline geliyor; ulusal devletlere, Avrupa Birliği’nin ulusüstü düzenleyici yapılarına, “bankalar” a veya sadece “Avrupa” ya karşı. Bu yaklaşım, politik işleyişin en temel unsurlarını hor görüyor. Siyaset iflas etmiş ve siyasetçiler de herhangi bir etkili kaygı sergilemekten vazgeçmiş gibi görünüyorlar; popüler siniklik yurttaşlarla siyaset pratiği arasında bir boşluk yaratıyor; devletin hesap vermemesi ve halkın kötürümlüğü sürekli olarak birbirini besliyor. Bir başka deyişle, kamusalığın, medeniliğin ve ortak bir kültür içinde çoğulcu cömertliğin günümüzdeki çöküşü, alışkanlıkları ve yol gösterici sezgileri eskiden çok daha demokratik olan normatif bir pratikler kümesiyle güvenli bir ilişkinin ilerleyen felç durumu, faşist ayartıya katkı yapıyor. Bu popüler soğuma

30 Burada Roger Griffin’in, “gerileme veya çöküş olarak algılanan bir dönemin ardından yeni bir düzen yaratma isteğini ... yeniden doğuş, yenilenme mitini ifade eden” **palingenesis** kavramına bkz. Griffin, *The Nature of Fascism*, Londra: Routledge, 1993, s. 240.

sendromu, bugünü farklı kılan şeyin önemli bir parçası.

Öyleyse bugünkü krizin tabiatı **nedir**? Bugünkü Avrupa koşullarında faşist potansiyeller nerede bulunabilir? 1918 sonrası yılların karakteristik unsurları -kıyaslanabilir ölçekte, faşist partiler ve ilişkili halk mobilizasyonu, solun popüler–demokratik yükselişine karşı reaksiyon, hasımlara karşı paramiliter şiddetin kullanımı- açıkça mevcut değilse, faşizm başka nasıl tespit edilebilir? Aşağıdakiler, bazı yanıtların ilk eskizleridir.

Her ülkede, ya doğrudan kalıtım yoluyla ya da dolaylı yoldan Nazizme veya İtalyan faşizmine bağlanan kendinden menkul neo-faşist gruplar ve partiler kesinlikle mevcut.³¹ Fakat bu başlamak için en uygun yer olmayabilir: bunlar değişmez biçimde epey küçükler, ara sıra yerel seçimlerde başarı elde etmenin veya aktivist bir aşırılıkla kötü şöhret edinmenin ötesine nadiren geçebiliyorlar. Dahası, bu gruplaşmalardan herhangi biri için kamusal meşruiyetin koşulu kesinlikle kendilerini “faşist” olarak adlandırmak değil, daha ziyade kendi demokratik itibarları konusunda ısrar etmek oluyor. Genellikle, liberal–anayasalcı kuralları gözetmekle militan aktivistlere önderlik etmek arasındaki çizgide yürüyorlar. Açıkça neo-faşist oluşumların marjinal statülerine bir istisna teşkil eden Yunaniistan’daki Altın Şafak bile bu sendromu örnekliyor. Siyaset tarzlarından ve örgütlenme tiplerinden biçimsel ideolojik bağlılıklarına ve fiziksel şiddete yatkınlığına dek Altın Şafak, faşizmin klasik, 20. yüzyıl başı kılığındaki ayırıcı özelliklerini taşıyor. Dünya görüşünün birikimli sicilinde, Nazi ideallerini ve Hitler’in başarılarını öven açıkça programatik cümlelerin kıtlığı çekilmiyor. Fakat aynı zamanda, hareket demokratik sisteme resmen bağlı olma iddiasında. Bu durumda, fiziksel güç militanlığı ile biçimsel demokratik yasallık arasındaki denge nasıl bozulmaya başlayabilir? Ayrıca: [Bu hareket] faşist olmayan, daha muhafazakâr sağın parçaları ile nasıl birleşmeye başlayabilir? Örneğin, Yunan krizi devam ettikçe, kutuplaşmış çatışmacı bir tirmanış için tüm potansiyellerle birlikte, Altın Şafak pekâlâ kendini kısıtlayan bir demokratik biçimselliğin dışına çıkabilir; daha muhafazakâr kesimle ve onun düzen arzularıyla yakınlaşırken, daha geniş popüler kaygılardan da aynı anda beslenebilir; bunda polisin ve devlet güvenlik aygıtının içinde varolan aşıkâr kanıtlanabilir sempatilerden de yardım görebilir.³²

31 1945–sonrası faşizm için Stein Ugelvik Larsen ve Bernt Hagtvet (ed.), *Modern Europe After Fascism 1943–1980s*, 2 cilt, New York: Social Science Monographs, Columbia University Press, 1998 içindeki kapsamlı taramaya bkz.

32 1980’de kurulan Halk Birliği – Altın Şafak, soyunu albaylar [cunta] rejimine ve açıkça Nazi eğilimli Ioannis Metaxas rejimine (1967–74, 1936–41) bağlıyor. 2015 yılında ulusal seçimlerde yüzde 6,3 oy aldı. 7 Haziran 2012’de, televizyondan yayınlanan bir tartışmada Altın Şafak sözcüsü Ilias Kasidiaris, Irini Doura’ya (Rena Dourou, Syriza) ve Liana Kanelli’ye (KKE, Komünist Parti) fiziksel olarak saldırdığında ulusal siyaseti

Diğer bir kategorideki parti ve hareketlerde, sağ içindeki daha geniş yakınsama zaten devam etmektedir. Bunun en dramatik şekilde görünür örneği Macaristan'da. 2003 yılında kurulan Daha İyi bir Macaristan Hareketi **Jobbik**, 2009 ve 2010'da Avrupa seçimlerinde ve ulusal seçimlerde radikal milliyetçi ve ırkçı bir programla öne çıktı, 2014'te ise Macaristan parlamentosundaki üçüncü en büyük parti oldu. Siyasal farklılıkların derinleştiği ve Victor Orban'ın yönetimindeki Fidesz (2010'dan bu yana iktidarda olan Macaristan Sivil İttifakı) hükümetinde demokrasinin tehlikeli şekilde otoriterce daraltıldığı bir zamanda, **Jobbik**'in başarısı kamusal iklimi aşırı sağa doğru keskince kaydırıldı.³³ Benzer bir etki, sağ kanat popülizmlerin etraflarındaki siyasal alanları yeniden şekillendirmeye başlamak için büyük ve yeterince gürültülü yankılar elde ettiği bir dizi ulusal formasyonda da gözlenebilir. İtalya'nın **Kuzey Birliği (Lega Nord)**, 1989–91'de kuruldu, özellikle de Silvio Berlusconi hükümetleri dönemlerinde (1994–95, 2001–6, 2008–11) buna bir örnek olacaktır. Fakat açık farkla en güçlü örnek, 1972'de Jean-Marie Le Pen (1928 doğumlu) tarafından kurulan ve 1980'lerin ortası ile 2002 Başkanlık seçimlerinde Le Pen'in şok edici başarısı arasında kalıcı ulusal önem kazanan Fransız Ulusal Cephe'dir (FN). 2011'den bu yana, Marine Le Pen liderliğinde, FN'nin desteği ciddi biçimde artmaya devam ediyor: 2012 Ulusal Meclis seçimlerinin ilk turunda yüzde 13,6, ama Başkanlık seçiminin ilk turunda yüzde 17,9; sonrasında da, 2014 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde yüzde 24,9 – bu bir Fransız partisinin aldığı en yüksek oy.³⁴

FN, daha eski aşırı sağ etkilerden (Vichy, Poujadçılık, **Algérie Française**) ve bunun yanı sıra 1960'ların daha yeni girişimlerinden (**Occident, Group Union Défense, Ordre Nouveau**) beslenirken, 1980'ler ve 1990'larda yeni ortaya çıkan çeşitli faktörlerden de güç kazandı: Fransız solunun, "1968" in uzun süren kalıntısıyla birleşen, François Mitterand'ın başkanlık dönemindeki (1981–95) ikircimli siyasal

şiddet istila etti – yukarıda tartıştığım anlamıyla medenilik hasar gördü. Fakat gündelik şiddet –göçmen karşıtı saldırılar, sokak kavgaları, vandalizm, çeşitli nefret suçları– uzun zamandır vardı. Bkz. Sophia Ignatidou, "Greeks should see Golden Dawn assault as a warning," *Guardian*, 8 Haziran 2012. Bu konuda en iyi giriş Alexander Clapp'ındır, "Diary: 'I was a Greek Neo-Fascist'", *London Review of Books*, 4 Aralık 2014, ss. 46–7. 33 2014'te, 2012 tarihli yeni Anayasa ile, Fidesz 2010'da elde ettiği üstünlüğü sürdürdü; oyların yüzde 44,8'ini aldı ve çok daha küçük bir yasama organında egemenliğini güçlendirdi (2010'da 386 sandalyenin 227'sini elde etmişken, 2014'te 199 sandalyenin 117'sini aldı). Macaristan Adalet ve Yaşam Partisi MIEP ile ittifak kuran **Jobbik**, 2006'da sadece yüzde 2,2 oy almışken, 2010'da yüzde 16,6, 2014'te yüzde 20,3 oy aldı. Avrupa Parlamentosu seçimlerinde (2009, 2014) sırasıyla yüzde 14,8 ve 14,7 oy aldı.

34 Ulusal Cephe'nin tarihinin, Vichy hükümeti ve müdahale yılları ile ilişkili derinlikli bir bağlama oturtulan en iyi açıklaması: J. G. Shields, *The Extreme Right in France: From Petain to Le Pen*, Abingdon: Routledge, 2007.

yükselişi; ana akım muhafazakâr siyasetin bölünmüşlüğü ve bununla ilişkili popüler itibar erozyonu; hepsinden önemlisi de, göçmenler ve ırk meseleleri etrafında giderek şiddetlenen toplumsal gerilimlerin artışı.³⁵ Bu haliyle, izlediği güzergâh, Orta ve Kuzey Avrupa’da başka yerlerde eş zamanlı olarak diğer bir grup sağ kanat partiye model oluşturdu; bunların başarıları da benzer fırsat yapılarına dayanıyordu: Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ, ilk kuruluşu 1956); Belçika Flaman Bloğu (VB: 1978); Danimarka Halk Partisi (DF: 1973,1995); Norveç İlerleme Partisi (FrP: 1973, 1977), İsviçre Halk Partisi (SVP: 1971); ve daha fazla dalgalanmayla, Pim Fortuyn Listesi’nin (LPF: 2002–2008, isim [2002’de suikastle öldürülen] karizmatik siyasi köşe yazarı Pim Fortuyn’un ardından konulmuştur) öncelendiği Hollanda Özgürlük Partisi (PVV: 2006). Genel olarak Fransız kalıbını takip eden bu partilerin her biri, 1990’lara girilirken güç kazanmış, sonraki on yılda da çarpıcı şekilde kalkışa geçmişti.³⁶ Belçika’da VB’nin, oyların ülke çapında yüzde 11,6’sını ve kendi bölgesi Flanders’te yüzde 17,9’unu getiren 2003 programı tipik bir örnek:

Seçim kampanyasını, aynı zamanda bölgesel bağımsızlığı savunan radikal bir platformda, “Önce bizim halkımız!” sloganıyla yürüttü, Belçika’nın sınırlarını göçmenlere kapatmasını ve çok kültürlü eğitimin yasaklanmasını talep etti. Bunlar onun temel meseleleri olsa da, parti, geleneksel ahlâki değerleri savunarak, suçlara karşı sert tedbirler talep ederek ve serbest piyasacı ekonomik politikaları teşvik ederek, aynı zamanda daha geniş sağ kanat görüşleri de sahipleniyor.³⁷

Günümüzde sağ kanat görüşlerin siyasal alanı **bu**; bunlar için, “ırk” hakkındaki çağdaş anlayışlar açıkça birincil düzenleyici ilke işlevi görüyor – bu, aşırı sağın tehlikeli göçmenlere ve istenmeyen yabancılara dair siyasal tasavvuru ile çerçevelenmiş durumda; burada toplumsal hakların ve kültürel aidiyetin ırksallaştırılmış versiyonları, vatandaşlık koşullarını ve meşru ve izin verilebilir siyasal iddiaları kaba biçimde sınırlıyor. Dahası, ırkçı şiddetin ve yabancı

35 Fransız muhafazakârlığı içinde, Jacques Chirac’ın 1976’da kurduğu RPR (Cumhuriyet için Birlik), Valery Giscard d’Estaing’in 1978’de başlattığı UDF (Fransız Demokrasisi için Birlik) karşısında, De Gaullecü geleneği ileriye taşıdı. Fiilen RPR’nin küçük ortağı olan UDF 1997 seçimlerinden sonra çöktü. Bazı destekçi gruplar 2002’de Chirac’ın yeni kurduğu UMP’ye (Halk Hareketi için Birlik) katıldılar, geri kalanlar ise 2007’de dağıldılar.

36 Genel olarak bu partiler için bkz. Pippa Norris, *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005; Cas Mudde, *Populist Radical Right Parties in Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007; David Art, *Inside the Radical Right: The Development of Anti-Immigrant Parties in Western Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

37 Norris, *Radical Right*, s. 62.

düşmanlığının en geniş manzarasında, yeni medya teknolojilerinin hızlı etkinliği bir yerdeki olayın anında bir başka yerdeki algılara taşınabilmesini olanaklı kılıyor, böylece bir seçim kampanyasının yüksek etkili görünürlüğü ve bir suikaştın gösteri etkisi veya bir karikatür skandalı, mahallelerde, metroda ve sokaklarda, gündelik hakaretlere ve tacizlere bağlanabiliyor. *Eurobarometer* ve diğer araştırmaların verilerinden, 1980'lerden bu yana Batı Avrupa'da yabancılara, özellikle de AB dışından gelenlere (ama sadece onlara değil) karşı tavırların düzenli olarak olumsuz yönde geliştiğini biliyoruz. 1997'ye gelindiğinde, araştırmaya katılan tüm Avrupalıların üçte ikisi **kendilerini** bir ölçüde ırkçı olarak tanımlamıştır.³⁸ Gürültülü çığırtaşı ile göçmen karşıtı bir hareketin bizzat mevcudiyeti, nihayetinde genel kamu politikası iklimini görünürde durdurulamaz şekilde kendi zeminine doğru kaydırır. Örneğin Birleşik Krallık'ta, Enoch Powell'in 1968'deki konuşması ile 1990'larda sığınmacıların kamusal olarak damgalanması arasında geçen otuz yılda, ulusallık, yurttaşlık ve göçmenlik meseleleri üzerine kabul edilebilir kamusal söylemin sınırları kalıcı şekilde kaymıştır. Benzer şekilde, 2005'te, Fransız Ulusal İnsan Hakları Komisyonu, Fransız vatandaşların yüzde 55'inin ülkede çok fazla yabancı olduğunu düşündüğünü ve üç kişiden birinin kendisini ırkçı olarak tanımladığını –bir önceki yıla göre yüzde sekiz artış– ortaya çıkardı. Bir sonraki yıl, *Le Figaro*'nun anketine göre, Fransa'yı sevmeyen yabancılara ülkeyi terk etmesi gerektiğini düşünenlerin oranı yüzde 51 çıktı. Le Pen'in bu eski sloganının benzerini Nicolas Sarkozy 2007 başkanlık kampanyasında kullandı, böylece 2002'deki Le Pen'e karşı birleşik cephenin anısını tarihe gömdü. Bir zamanlar uçlara sıkışmış olan ırkçı dil, merkeze yerleşti.³⁹

Bu, 1920'ler ve 1930'larla olan, güçlü şekilde sağlama alınmış bir sürekliliktir, yani **Volksgemeinschaft**'in tümleşik milliyetçiliği.⁴⁰ Aşırı sağ savunuculuğu, giderek artan ölçüde, ulusal kültürün farklılığının ve onun tehdit altındaki tümlüğünün

38 Bkz. Gallya Lahav, *Immigration and Politics in the New Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s. 170'teki tablo.

39 Bu argümanı en detaylı olarak şurada geliştirdim: Geoff Eley, "The Trouble with 'Race': Migrancy, Cultural Difference, and the Remaking of Europe," Rita Chin, Heide Fehrenbach, Geoff Eley ve Atina Grossmann, *After the Nazi Racial State: Difference and Democracy in Germany and Europe* içinde, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2009, ss. 137–81.

40 Alain de Benoist ve *Groupement de recherche et d'études pour une civilisation européenne* (GRECE, kuruluşu 1968), Julius Evola'nın (1898–1974) etkisinin yanında, iki savaş arası dönemin faşist felsefesini yenilemede kritik rol oynamıştır. Bkz. Richard J. Golsan (ed.), *Fascism's Return: Scandal, Revision, and Ideology since 1980*, Lincoln: University of Nebraska Press, 1998; Tamir Bar-On, *Where Have All the Fascists Gone?* Aldershot: Ashgate, 2007; Douglas R. Holmes, *Integral Europe: Fast-Capitalism, Multiculturalism, Neofascism*, Princeton: Princeton University Press, 2000.

programatik savunusu etrafında yeniden gruplandı. Sağ kanat popülistlerin yaydığı dilde, kültürel kimlik, “göçmenler”in yabancılığının nasıl kamusal olarak rasyonalize edileceğinin anahtarı haline geldi: Bu davetsiz misafirler ne ulusal bir mirası ne de tarihsel olarak iletildiği şekliyle “Avrupa uygarlığı”nı paylaşan insanlar, “bizim” yaşam tarzımıza yabancılar, buna ait değerler, “bizim” kültürel ve ahlâki değerlerimizden yoksunlar. Ortaya çıkan bu ırk ideolojisi, biyolojik üstünlüğü savunan eski iddialardan kaçınarak, yeni bir “köklü olma” (**enracinement**) vurgusunu tercih ediyor, ki bu da “‘Benliğin’ mutlak, indirgenemez **farklılığı** ve farklı kültürel kimliklerin kıyaslanamazlığına göklere çıkarıyor.”⁴¹ Böylece ulusun kültürel kimliği, bütünlüğünün korunması ve gerekirse zorla savunulması gereken, tehlike altındaki bir mülk haline geliyor. Bunun kilit imlemleri de, kendi başına biçimsel dilsel veya göndergesel terimlerle “kan” veya hatta ırktan ziyade, miras, gelenek, kolektif bellek, coğrafya ve kültürdeki farklılıkların özenle hazırlanmış bir temsili repertuarı haline geliyor.⁴²

Bir ülkeden diğerine, bu yeni “kültürelleştirilmiş” ırkçılık, önceleri birbirinden izole edilebilen aşırı sağ ile ana akım muhafazakâr gruplaşmalar arasındaki sınırları bulanıklaştırıyor; bu ikinci tür gruplaşmalar, kolektif olarak anılan ve ayinlerle kutlanan, ulusal miras üzerinde temellenmiş bir kültürel yurtseverliğe güçlü biçimde yönelmiş kalmaya devam ediyor. Burada [yeni ırkçılıkta] “Avrupa” karmaşık yollarla gösteren oluyor. “Sosyal Avrupa”nın rafa kaldırılması ve “1992”nin cesaretlendirdiği daha cömert projeksiyonlardan bu yana, AB, herhangi bir öngörülebilir gelecekte uygulanabilecek, yönetilebilir bir sosyo-politik ve kültürel bütünleşme projesi olmaktan çıkıp, bunun yerine, rekabetçi küreselleşme amaçları için dar anlamda anlaşılabilir bir piyasa-tanımlı jeopolitik güdülenmeye doğru yalpaladı. AB’nin şimdiki genişleme sürecinin yeni gigantizmi [devasacılığı], ırkçılığın kültürelleştirilmesini iki yoldan körüklüyor: Zedelenebilir bir ulusal kimliğin toprağı etrafında zaten kümelenmiş ülke–temelli kaygıları körüklüyor; aynı anda da bu hınçları kuşatma altındaki uygarlık değerlerinin savunusunun meta-Avrupa düzlemine tercüme ediyor. Aynı anda hem ulusal hem de Avrupa sınırlarını savunmaya yönelik bu gizil diyalektik –ulusu, Avrupa kalesinin daha geniş siperleri içinde savunmak– çoklu antagonizma alanlarını bir araya getiriyor; bu alanlar, rahatsız edici bir tahmin edilirlikle **Müslümanlara karşı** çiziliyor – bu Müslümanlar zaten Avrupa içinde olsalar, sınırları etrafında konumlansalar veya yol üzerinde olarak algılsalar da.⁴³

41 Verena Stolcke, “Talking Culture: New Boundaries, New Rhetorics of Exclusion in Europe,” *Current Anthropology*, no 36, 1995, s. 4.

42 Bu terimlerin ilk icadı genellikle Martin Barker’a atfedilir: *The New Racism*, Londra: Junction Books, 1981; ayrıca bkz. Pierre-Andre Taguieff, *The Force of Prejudice: On Racism and its Doubles*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2001.

43 42 Bkz. Etienne Balibar, “Is There Such a Thing as European Racism?,” *Politics and*

1960'ların ve 1970'lerin başlarındaki önceki dönemde, İslami kökenli veya bağlantılı göçmen azınlıklar aynı şekilde göze çarpmıyordu. Sonra, 1980'lerde çoklu çatışma noktaları, zoraki biçimde bir birincil çelişkiye doğru birleşti: Britanya'da Pakistanlılara ve Bangladeşlilere karşı günlük ırkçılık; Fransa'nın **banlieu**'lerinde bunun benzerleri; Batı Almanya ve Avusturya'da Türklere, Çukur Ülkelerde [Belçika, Hollanda, Lüksemburg] Faslılara ve Türklere karşı ayrımcılık; Bulgaristan'da Müslümanlara karşı kampanyalar; Bosna ve Kosova'da yavaşça şiddete doğru yönelimler; Ermenilerle Azerilerin Dağlık-Karabağ sorunu üzerindeki savaşları. 1990'larda bu düşmanlıklar, daha geniş küresel sahnedeki bir dizi çatışmaya eklenerek, uzatmalı bir kriz biçiminde patladı. Fakat İslam karşıtı yoğunlaşmanın siyasal mantıkları hâlen eşitsiz şekilde görünür durumdaydı. 11 Eylül'ün başlıca sonucu tam da bu oldu: temsili enerjilerini aynı anda İslam'a **karşı** yoğunlaştıran yollarla, yukarıda sayılanların hepsinin daha fazla, feci şekilde radikalleşmesi.

Bunun ardından gelen tartışmaların en tehlikeli şekilde şiddetli olanlarında – Salman Rüşdü'den Geert Wilders'a kadar– rahatsız edici bir kayma gerçekleşiyor. Çoğulculuğun, hoşgörünün ve sivil hakların en iyi şekilde nasıl korunacağına dair, veya kişisel özgürlük değerlerinin ve vicdan ve ifade özgürlüklerinin nasıl güvence altına alınacağına dair karmaşık ikilemler, söylemsel olarak, etnik-ulusal kimlik amblemlerine ve Avrupa uygarlığının geniş hümanist mirasına tercüme ediliyor. Buyurgan bir düzenlilikle, bunların, "İslam"ın paylaşmadığı değerler olduklarını işitiyoruz. Etienne Balibar mantıktaki kaymayı çok iyi betimliyor: "**yabancılardan yaratıklara** (farklı bir türden sayılan ikinci sınıf mukimler anlamında)"; "**korumadan ayrımcılığa**" ve "**kültürel farklılıktan ırkçı damgalamaya**".⁴⁴ 11 Eylül sonrası antagonizmaların küresel alanında, birçok yorumcu, bu ayrıntılı farklılıklar sistemini, demokrasi için farklılaşmış bir kapasite ile kaba biçimde aynı hizaya koydu: "İslam ve demokrasi tamamen uyumsuzdur. Hiçbir zaman da uyumlu olmayacaklar – ne bugün, ne de bir milyon yıl içinde".⁴⁵ Kaçınılmaz olarak, ortaya çıkan siyasal uzamın çoğunu demagoji dolduruyor. 2004 Kasım ayında Theo van Gogh'un öldürülmesinden sonra Geert Wilders "İlan edilmemiş bir savaşın içindeyiz" diye yineledi. "Bu insanlar tek bir şeyle motive olmuşlar: bizim savunduğumuz her şeyi öldürmek". Yine:

the Other Scene içinde, Londra: Verso, 2002, ss. 40–55.

44 Etienne Balibar, *We, The People of Europe? Reflections on Transnational Citizenship*, Princeton: Princeton University Press, 2004, s. 122. Kültürel farklılıktan siyasal değerlere sıçrayışın dönüm noktası için bkz. Talal Asad, "Multiculturalism and British Identity in the Wake of the Rushdie Affair", *Politics and Society*, no 18, 1990, ss. 455–80.

45 Geert Wilders, aktaran Keith B. Richburg, "In Netherlands, Anti-Islamic Polemic Comes With a Price", *Washington Post*, 1 Şubat 2005.

İslam, Hollanda’da artık müsamaha gösteremeyeceğimiz bir şey. Faşist Kuran’ın yasaklanmasını istiyorum. Hollanda’nın İslamlaşmasını durdurmamız gerekiyor. Bu artık daha fazla cami, daha fazla İslami okul, daha fazla imam olmaması demek ... Tüm Müslümanlar terörist değil ama neredeyse bütün teröristler Müslüman.⁴⁶

Bu yeni sağ politikaya çekiş gücü veren şey ise, elbette ki, çağdaş ekonomik değişimle ilişkili toplumsal alt üst oluşun temelindeki düzensizlik – 2008’den bu yana yaşanan krizin dolaysızlığından ziyade, 1970’lerden beri temel kapitalist yeniden yapılanmanın hâlen ortaya çıkan sonuçları.⁴⁷ Böyle değişimler, tam da, sınırlara ilişkin türlü çeşitli kaygıları üretir ki bunların iç bağlantısını da sonradan yabancı düşmanlığı pekiştirir. Bu eklemleme mantığı Avrupa’daki birçok bölünmüşlük alanını bir araya getirir, bunlar son yarım yüzyılda etno–kültürel, dinsel ve ulusal farklılıklar etrafında merkezlenmiştir. Bunlar, 1950’lerin sonları ile 1970’lerin başları arasında devam eden işçi göçlerinin ve buna eşlik eden, Batı Avrupa toplumlarında yerleşik azınlık nüfuslarının artmasının sonuçlarını; yine bütün olarak Batı Avrupa genelinde 1970’ler ve 1980’lerde göçmenlere karşı sağ kanat hareketlerin ilişkili yükselişini; bizzat azınlık nüfusları arasında bununla ilişkili olarak kimlikçi siyasetin ve kültürel iddiaların birleşmesini; Orta ve Doğu Avrupa’da, komünizm sonrası geçiş ve 1990’larda Yugoslavya’nın dağılmasını izleyen savaflara eşlik eden “yabancı–karşıtı” şiddetin yükselişini; yeni küreselleşmiş göçmen işçi piyasalarını ve illegal veya yarı–legal gezgin işçiler ve onlara bağımlı olanların sürekli trafiğini; bunlarla alakalı, kısmen küresel dereğülasyonun aynı sonuçlarıyla, kısmen ekolojik felaketlerle, kısmen siyaseten dayatılan yıkımlarla yerinden olan mültecilerin ve sığınmacıların hareketlerini; ve sonuncu ama en önemsiz olmayanı, dekolonizasyonun uzun vadeli etkileri ve sömürgeciliğin miraslarının için için yavaşça yanmasını içerir. Bu olguların her biri özgül bir siyasal güç alanı yaratır ve hepsi sinsice birlikte işlerler. Avrupa’nın şimdiki İslam karşıtı kaygılar gösterisi, bu karşılıklı bağlantılılıkla başlar. “11 Eylül sonrası”nın heyecanlı ve güvenlik–konusunda–aşırı–bilinçli siyasal iklimi, İslam’ın Avrupa sınırları içindeki ve dışındaki algılanan mevcudiyetini, ırksallaştırılmış bir anlamın yoğun biçimde harekete geçirilmiş mantığı ile donatmaktadır.

Faşizme dair kendi düşüncemde, başlamak için en iyi yerin dolaysız “faşizm üreten kriz”in özgül özellikleri olduğu konusunda ısrarcı olmuştumdur – paradigmatik olarak, İtalya ve Almanya’da 1917–23 ve 1929–1934 yılları ile ilişkili, ama şimdi aynı zamanda bugün Avrupa’da toplumsal ve siyasal yaşamın temel akımları ve

46 Ian Traynor, “‘I Don’t Hate Muslims. I Hate Islam’, Says Holland’s Rising Political Star”, *The Observer*, 17 Şubat 2008.

47 Bkz. Nancy Bermeo ve Larry M. Bartels (ed.), *Mass Politics in Tough Times: Opinions, Votes, and Protest in the Great Recession*, Oxford: Oxford University Press, 2014.

koordinatlarıyla ilişkili olarak da. O zaman ile şimdi arasındaki en bariz farklılık, daha eski solun tarihi yenilgisi, veya en azından, öyle bir solun, tarihte kısa bir süre için (kabaca, yirminci yüzyılın ilk üçte ikilik bölümünde) anlamlı siyasi etkiler getiren bir politik mevcudiyeti sürdürebilmesini sağlayan olanaklılık koşullarının kaybıdır. Somut olarak, artık bu önceki modelde olup da karşılaştırılabilir bir dayanma gücüne sahip hiçbir örgütlü kolektif birlik yok. Bu kayıp, etkileri birikimli olarak şimdiki krizi tanımlayan büyük süreçlerin her biri tarafından sistematik olarak üretildi: geç kapitalist yeniden yapılanmanın mali işlevsizliği; sınıfın yeniden bileşimi; siyaset şeklinin bozulması.

Bu ışık altında, faşizm, kendini, denk biçimde mobilize olmuş, komünist veya sosyalist bir parti biçiminde kitlesel-siyaset yapan bir hasımla şiddetli çarpışmalar yoluyla iktidarı ele geçirmek için harekete geçen bir kitle hareketi olarak **sunmaz**. Daha ziyade, daha yalıtık veya yalıtılabilir popülasyonlara karşı konumlanan, çatışmacı siyasetin ve fiziksel sokak şiddetinin hoşgörülen bir öncü rolü üstlenebileceği otoriter baskıcılık türlerini içerir. Bu baskıcı dinamikler, şimdilerde, daha önceki kapsama, kısıtlama ve hesap verilebilirlik mekanizmaları ve stratejilerinden kaçabiliyor. Bunlar, yeni tavizsiz ve müdahaleci polislik biçimlerini; yeni gözetim sistemlerini ve merkezileşmiş bilgi ve istihbarat toplamayı; sivil özgürlüklere dair korumaların gizli ve açık şekilde kaldırılışını; hapishane aygıtının büyümesini ve konsolidasyonunu (ki yeni gelenler, yabancılar ve göçmenler için çoğu zaman düz anlamda bir takım ada [toplama kampı] haline geliyor); Avrupa kalesine dair söylemsel makineyi ve kurumsal pratikleri içeriyor. Eğer daha önce yirminci yüzyılda yerleşik bir Avrupa toplumsal düzeninin sınırları popüler-demokratik isyan tarafından çığnendiyse, **şimdi** dışarıdan çığnleniyor. 1920'ler ve 1930'larda ardından gelen çatışmalar toplumu sağ ve sol kamplar biçiminde kutuplaştırdıysa, bugün bunlar, enerjilerini ve ilgilerini kendi başına ulus fikri etrafında daha kolay yoğunlaştırabiliyorlar. Göçmenlere karşı öfke, Wendy Brown'ın güçlü şekilde öne sürdüğü gibi, takip eden tüm politik arzuları davet ediyor.⁴⁸

Şimdiyi ayıran şey **budur**. İki savaş arası dönemdeki orijinalden derinlemesine farklı türden bir kriz içerir; farklı bir devlet/toplum ilişkileri kümesiyle, farklı siyasal aktör kategorileriyle, olası siyasal failliğin farklı türleriyle, kamusalığın (kamuya açılmanın olası yollarının) farklı biçimleri ve süreçleriyle ve kapitalizmi çevreleyen farklı bir çevreyle; bunların tümü, öncekinden farklı bir küme baskıcı otoriter siyasi müdahaleyi ve tarzı yaratma etkisine sahip. Fakat, faşizmi, özel tipteki bir krizin yoğunlaşması ile uygulanabilir ve zorlayıcı kılman, siyasetle istisnai bir ilişkiler kümesi olarak teorileştirirsek, o zaman aynı terimi kullanmanın anlamlı olduğu öne sürülebilir.

48 Brown, *Walled States*; ve *Undoing the Demos*.